

MODERN DÜNYADA EZELÎ HİKMET GELENEĞİNİN YENİDEN CANLANIŞI: BATI'DA İBNÜ'L-ARABÎ'YE YÖNELİK İLGİNİN TARİHÎ SEYRİ

M. Mustafa ÇAKMAKLIOĞLU*

Özet

Modern Dünyada Ezeli Hikmet Geleneğinin Yeniden Canlanması: Batı'da İbnü'l-Arabî'ye Yönelik İlginin Tarihi Seyri

Bu makalede Batı'da İbnü'l-Arabî'ye gösterilen ilginin tarihî seyrini genel olarak ele almaya çalıştık. Dolayısıyla bu çalışmada İbnü'l-Arabî'nin eserleri ve öğretilerinin Batı dünyasına olan etkisini ve özellikle bu çerçevede gelişen ezeli hikmet geleneğini ortaya koymayı amaçladık. Bu doğrultuda burada, İbnü'l-Arabî ile ilgili olarak; tercüme, tahkik ya da müstakil araştırmalar vs. şeklinde batılı ilim adamları tarafından ortaya konulan eserleri genel olarak inceleyip tahlil etmeye çalışacağız. Bu çalışma, bu konuda daha detaylı araştırmalar yapmak isteyenlere yol gösterecek giriş mahiyetinde bir bibliyografik çalışma olarak görülmelidir.

Anahtar kelimeler: İbnü'l-Arabî, Batı'da İbnü'l-Arabî, Batı dillerinde İbnü'l-Arabî'nin eserleri, Ezeli Hikmet Geleneği.

Abstract

The Reconstruction of The Tradition of Eternal Wisdom in The Modern World: The Historical Process of Interest in Ibn al 'Arabî in The West

In this article, we made an attempt at dwelling on the interest in Ibn al 'Arabî in the West from historical perspective in general. Therefore, in this study we intend to discuss the influence which Ibn al 'Arabî's works and teachings have exercised in the Western world, especially the tradition of eternal wisdom which developed in this framework. Accordingly, we will research and analyze herein the Ibn al 'Arabî-related studies performed by western scholars such as translations, editions and studies etc. in general. This study is must considered as a bibliographical introduction that will guide the researchers who are willing to make further studies in this subject.

Key words: Ibn al 'Arabî, Ibn al 'Arabî in the West, Ibn al 'Arabî's Works in the Western Languages, The Tradition of Eternal Wisdom.

* Yrd. Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

Giriş

Genelde tasavvufun özelde İbnü'l-Arabî'nin Batı'da tanınması farklı kanallardan olmaktadır. Tarihî arka plana baktığımızda öncelikle İbnü'l-Arabî'nin doğum yeri olan Endülüs'ün genel olarak İslam kültür ve medeniyeti özelde de tasavvuf ile Batı'nın karşılaşma noktası olduğunun altını çizmek gerek. Bir diğer açıdan, İslam'ın hızla yayılmasına karşı bir refleks olarak bu yeni dinin Hristiyanlığa nispetle ne kadar geri ve aşağıda olduğunu ispatlamak amacıyla gerçekleştirilen ilk oryantalist çalışmalar, hayli erken bir dönemde, Müslümanlarla Hristiyanların yan yana yaşadıkları Endülüs/İspanya'da ortaya konulmuştur.¹ Diğer taraftan XV. ve özellikle de XVI. yüzyıllarda İslam ülkelerine giden tüccar, seyyah ve din adamları vasıtasıyla tasavvufun ve sûfî imajının, daha sonraki yüzyıllarda ortaya çıkan şarkiyat araştırmalarına nispetle amatörce, dahası hayli manipüle edilmiş ve bozulmuş bir şekilde Batı'ya taşındığını da söylemeliyiz.² Öyle ki ilk oryantalistlerin amatörce yürüttükleri bu çalışmalarında doğu doktrinleri adeta karikatürize edilmiş ve bizzat doğulular tarafından tanınamayacak derecede tahrif edilerek takdim edilmiştir.³

Arberry'in ifade ettiğine göre bu dönemde Doğuya dair yayımlanan seyahatnameler arasında tasavvuf ve sûfilik hakkında ilk malûmata, Nicholay'ın, *The Navigations into Turkie (Türkiye'ye Deniz Seyahatleri)* adı altında İngilizceye çevrilen *Voyages* adlı Fransızca eserinde rastlanmaktadır. Belki de Nicholay, İngilizcede daha sonra kullanılacak olan "sufism" kelimesini zikreden ilk Avrupalı yazardır.⁴ Daha sonra üzerinde durulacağı gibi elbette ki bu, sûfilerin eserlerinin ve tasavvufî düşüncelerinin erken dönemlerde Hristiyan Batı dünyasında hiç bilinmediği anlamına gelmemektedir. Arberry, Miguel Asin Palacios'un, İslam eskatolojisi ve İbnü'l-Arabî'nin âhiret âlemine ilişkin düşünceleriyle Dante'nin görüşleri arasındaki benzerlikleri göstermek üzere kaleme aldığı *Islam and Divine Comedy* isimli eserinde topladığı hayli etkileyici delilleri bu düşüncesinin kanıtı olarak ileri sürer.⁵

XVII. ve XVIII. yüzyıllara gelindiğinde ise, daha çok diplomat ve aka-

1 Bk. Salih Çift, "Tasavvuf Araştırmalarında Alman Ekolü: Tarihsel Boyut", *Tasavvuf*, yıl: 8, sayı: 18, ocak-haziran 2007, s. 178.

2 Bk. Süleyman Derin, *İngiliz Oryantalizmi ve Tasavvuf*, Küre Yay., İstanbul 2006, s. 41 vd.

3 Bk. Mustafa Tahralı, "Batı'daki İhtidâ Hadiselerinde Tasavvufun Rolü", *Uluslararası Birinci İslam Araştırmaları Sempozyumu*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yay., İzmir 1985, s. 152.

4 Bk. Arthur J. Arberry, *An Introduction to The History of Sufism*, Oxford University Press, Oxford 1942, s. 6. Ayrıca bk. Derin, *İngiliz Oryantalizmi ve Tasavvuf*, s. 42.

5 Bk. Arberry, *An Introduction*, s. 6

demisyenlerce yürütülen ve önceki yüzyıllardaki çalışmalara nispetle daha profesyonel fakat önyargılardan hâli olmayan oryantal araştırmalar semeresini vermiş ve nihayet XVII. yüzyılda Oxford ve Cambridge üniversitelerinde Arap ve İslam araştırmaları kürsüleri kurulmuştur.⁶ Müslüman dünyasının çöküş ve çözülme dönemi yaşadığı XIX. yüzyılda ise şarkiyât araştırmalarının hedefleri açısından köklü değişiklikler meydana gelmiş, doğu toplumlarını tanıma ameliyesi ile sömürgeleştirme hareketleri adeta iç içe girmiştir. Edward Said'in ifadesiyle XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren oryantalizm, artık sömürgecilik hizmetinde "resmî bir göreve" hazırlanıyordu.⁷ Öyle ki bu dönemde, Sir John Malcom ve James William Graham gibi asker oryantalistlere, ayrıca Edvard Henry Palmer gibi sivil olmasına rağmen askerî görevler üstlenen oryantalistlere de rastlanmaktadır.⁸

Hal böyle olunca, XX. yüzyıla gelinceye kadar şarkiyât araştırmaları geneli itibârıyla; diplomatlık, askerlik, seyyahlık ve tüccarlık gibi meslekî arka plan ile şahsî tecrübelerin, diğer taraftan sömürgeleştirme fikri gibi siyâsî arka planın fazlaca tesir ettiği, dolayısıyla çoğu zaman yanlış sonuçlar veren araştırmalar olmakla ma'lûldür. XX. yüzyıl oryantalistleri ise, akademik açıdan hayli mesafe kat etmiş, seleflerine nazaran daha profesyonel araştırmacılar. Bu dönemde birçok klasik eser tahkikli olarak neşredilmiş ve batı dillerine tercüme edilmiştir. E. Granville Brown, D. B. Macdonald, Nicholson, Arberry gibi meşhur şahsiyetler, başta İbnü'l-Arabî ve Mevlânâ'nın eserleri olmak üzere birçok tasavvuf klasiğini titiz, ilmî usullerle neşretmiş ve batı dillerine tercüme etmiştir.⁹

Tarih boyunca varlığını sürdüre gelen "ezeli hikmet" geleneğinin yeniden canlandırılması anlamında bu tetkiklere bakıldığında da XX. yüzyıldaki faaliyetlerin öncekilere nispetle daha etkili olduğu âşikardır. Seyyid Hüseyin Nasr'ın ifadesiyle; on dokuzuncu yüzyılda yaşamış olanların aksine yirminci yüzyıldaki geleneksel perspektif temsilcileri, geleneksel öğretilere dair tam bilgi sahibiydiler ve önceki yıllardaki çeşitli Doğu gelenekleriyle yapı-

6 Bk. Derin, *İngiliz Oryantalizmi ve Tasavvuf*, s. 51.

7 Bk. Edward Said, *Oryantalizm, Sömürgeciliğin Keşif Kolu*, çev. Selahaddin Ayaz, Pınar Yay., İstanbul 1991. s. 325. Aslında oryantalist çalışmalarda bu tür radikal dönüşüm, belki Edward Said'in kastettiği kadar sistemli ya da kapsamlı olmasa da, 18. yüzyılın ikinci yarısına kadar geri götürülmektedir. Ahmet Davudoğlu 1784 tarihini oryantalist çalışmalarda bir kırılma noktası olarak görmektedir. Zira ona göre Bengal'deki İngiliz idaresi, oryantalist çalışmaları, yerel kültürü tanıma faaliyeti olmaktan çıkartıp, idaresi altında bulunan toplumu yönlendirmenin bir parçası haline getirmiştir. Bk. Ahmet Davudoğlu, "Batı'daki İslam Çalışmaları Üzerine" *Marife*, yıl: 2, sayı: 3, 2002, s. 42.

8 Detaylı bilgi için bk. Derin, *İngiliz Oryantalizmi ve Tasavvuf*, s. 85 vd., s. 123.

9 Detaylı bilgi için bk. *age*, s. 151 vd.

miş nadir temaslarınkinden çok öte bir etkiyle gelenek ağacını Batı dünyası topraklarına dikmeye hazırlanmışlardı.¹⁰

İşte bu tür faaliyetlerin ve özellikle üniversitelerin şarkiyât bölümlerinde meşhur oryantalistlerce yürütülen çalışmaların da zemin hazırlamasıyla, uzak doğu mistik geleneklerinin yanı sıra tasavvuf, XX. asırdan itibaren Batılıların âdetâ günlük hayatlarına kadar girmiştir. Maddî açıdan tam bir doygunluğa erişmiş Batılıların farklı ve kalıcı şeyleri arayışı bunda en önemli etkindir. Modernizmin sunduğu şekliyle, nesneleri mânevî anlamlarından bütünüyle soyutlanmış ve sonuç olarak aşırı dünyevîleşmiş (*sur-sécularisation*)¹¹ bir toplumda yaşıyor olmanın ve kutsal boyutunu bütünüyle yitirmiş (*desakralizasyon*)¹² bir bilgiyle iktifâ etme zorunluluğunun verdiği çaresizlik doğunun mistik geleneğine merakı artırmaktadır. Genelde tasavvufa özelde İbnü'l-Arabî ve Mevlânâ'ya olan ilgi ve merak ise, Batılıların Doğu'nun mistik geleneklerine olan bu yöneliminde ayrıca bir yer tutmaktadır.

Daha sonra üzerinde durmaya çalışacağımız gibi her ne kadar İbnü'l-Arabî'nin düşüncesine ve eserlerine yönelik ilk ilgiler ve dolayısıyla ilk etkileşim Ortaçağa kadar geri götürülse de İbnü'l-Arabî ve eserleri üzerine oryantalistlerce yürütülen profesyonel akademik çalışmalar diğer Müslüman sûfî ve düşünörlere göre nispeten geç başlamıştır. Günümüzde Batı'da İbnü'l-Arabî tetkikleri denilince akla ilk gelen isimlerden olan William C. Chittick bu gecikmeyi şu şekilde açıkça ifade eder:

“İçinde bulunduğumuz yüzyılın ilk yarısında, H. S. Nyberg, Miguel Asin Palacios ve R. A. Nicholson gibi çok az sayıda oryantalistin başlattığı zor ve yorucu İbnü'l-Arabî çalışmaları dışında, oryantalistlerin birçoğu Arabî'yi göz ardı edip önemsememişlerdir. 1950 ve 1960'larda Titus Burckhardt, Henry Corbin ve Toshihiko Izutsu, İbnü'l-Arabî külliyyatındaki dikkate değer felsefî merakı gördüler ve sadece İslam düşüncesiyle ilgili olarak değil bütün insanlığın düşünce tarihinde İbnü'l-Arabî'nin eserlerinin önemine dikkat çektiler.”¹³

10 Bk. Seyyid Hüseyin Nasr, *Bilgi ve Kutsal*, çev. Yusuf Yazar, İz Yay., İstanbul 2001, s. 112.

11 Seyyid Hüseyin Nasr'ın modern dünyaya özgü gördüğü önemli hastalıklardan biri olan aşırı dünyevîleşmeyi ifade etmek üzere kullandığı *sur-sécularisation* tabiri için bk. Seyyid Hüseyin Nasr, “İslam Modern Dünyaya Ne Sunabilir?”, *Tasavvufi Makaleler* içinde, çev. Sadık Kılıç, İnsan Yay., İstanbul 2002, s. 183.

12 Modernleşme süreciyle birlikte bilginin kutsal olandan bütünüyle ayrılması ve mutlak anlamda zâhirleşmesi tehlikesini ifade etmek üzere kullanılan *desakralizasyon* kavramı için bk. Seyyid Hüseyin Nasr, *Bilgi ve Kutsal*, çev. Yusuf Yazar, İz Yay., İstanbul 2001, s. 11 vd.

13 Bk. William C. Chittick, *Hayal Alemleri, İbn Arabî ve Dinlerin Çeşitliliği Meselesi*, çev. Mehmet Demirkaya, Kaknüs Yay., İstanbul 1999, s. 13.

İlk oryantalistlerin İbnü'l-Arabî'ye olan bu ilgisizliğinin sebepleri hakkında da Chittick şu bilgileri verir:

“Bu nedenlerden en önemlisi İbnü'l-Arabî külliyyâtının araştırmacıların yıllarını harcamasını gerektirecek derecede çok olmasıdır. İkincisi, modern bilimsel metotların her şeyi anlamada kendilerine bir üstünlük verdiği olan sonsuz güvenden dolayı oryantalistlerin bir çoğu, bilimsel meraklarını çekmeyen bir şeyi-İbnü'l-Arabî'de olduğu gibi- belirli bir sistemden yoksun veya hurafe olarak adlandırıp reddetmişlerdir.”¹⁴

Biz burada, Batı'da İbnü'l-Arabî'ye yönelik olan ve diğer sûfî ya da düşünörlere nispetle gecikmiş, fakat yakın zamanda da hayli yoğun bir hal alan bu ilgi üzerinde genel hatlarıyla durmaya çalışacağız. Her şeyden önce vurgulamakta fayda var ki; farklı kültür, din ve coğrafyaya ait şair, düşünür ya da sufîler/mistikler arasındaki etkileşim ve benzerlikleri sadece ve bütünüyle kesin bir tarihî karşılaşmaya ircâ etmek, en genel anlamıyla rûhânî tecrübeyi merkeze alarak düşündüğümüzde doğru bir yaklaşım değildir. Bu tarz bir yaklaşım, bazı oryantalistlerin tasavvufu, peşin hükümlerle başka mistik geleneklerin basit bir uzantısı gibi görme eğilimleriyle eşdeğerde bir yanılısma olacaktır. Seyyid Hüseyin Nasr'ın ifadesiyle söyleyecek olursak, bu tür benzerlikler sadece tarihî temaslar vasıtasıyla değil, temelde benzer rûhânî tecrübelerin ve Evrenselliğin farklı gelenekler bağlamındaki benzer versiyonunun tasvir ediliyor oluşu sebebiyledir.¹⁵

Rûhânî tecrübe ve evrensellik merkeze alındığında hâl böyle olmakla beraber başta İbnü'l-Arabî ve Mevlânâ olmak üzere sûfîlerin, genel olarak da Müslüman düşünörlerin asırlar boyunca Batı dünyasını doğrudan ya da dolaylı olarak etkilediği de tartışma götürmez bir gerçektir. İşte biz bu yazımızda, görüşleri her zaman ve mekân için lehte ya da aleyhte dikkat çekmiş olan büyük sûfî düşünür Şeyhü'l-Ekber İbnü'l-Arabî'ye Batı'da entelektüel düzeyde gösterilen ilginin genel seyrini sunmaya çalışacağız. İlk etkileri Ortaçağ'a kadar götürölen ve günümüzde de hayli yoğun bir şekilde hissedölen bu ilgiyi bütün yönleriyle burada ortaya koyma iddiamız ve imkânımız elbette yoktur. Biz burada gerek düşünce etkileşimi bazında gerekse ilmî tetkikler şeklinde ortaya çıkan bu ilginin mahiyeti hakkında genel bir yaklaşım sergilemeye çalışacağız. Bu itibârla da, bibliyografik yönü ön plana çıkan bu çalışmamız, daha sonra yapılabölecek detaylı çalışmalara bir giriş

14 Aynı yer.

15 Bk. Seyyid Hüseyin Nasr, *Three Muslim Sages, Avicenna, Suhrawardi, Ibn 'Arabi*, Caravan Books, New York 1969, s. 120.

mahiyetinde düşünölmelidir.

1. Erken Dönem: İlk Etkiler

Batı'nın entelektüel düzeyde İbnü'l-Arabî'nin eserleriyle tanışması Ortaçağ'a kadar geri götürölmektedir. Müslömanlarla temasa geçtikleri anlardan itibaren Avrupalıların İslam dünyasından, diğör kültürel alışverişlerin yanı sıra rûhânî yönden de etkilenmiş olduğunu bizzat bazı Batılı araştırmacılar söylemektedirler.¹⁶ Eserlerinde sûfî edebiyatının dikkat çekici etkisi açıkça görölen Katalanlı mistik ve ilim adamı Ramon Lull (ö.1316)¹⁷ ile Dante Allighieri'nin (ö.1321) eserlerinde görölen İbnü'l-Arabî etkisi bazı araştırmacılarca açıkça ifade edilmektedir.¹⁸

Müslömanlara karşı hayli etkili faaliyetler içerisinde bulunan ilk ve beklide en büyük misyoner olarak kabul edilen¹⁹ **Ramon Lull**, henüz XIII. yüzyılda misyoner okulları kurmasıyla²⁰ ve Müslömanlara karşı yürütölecek olan gerçek Haçlı Seferlerinin kılıçla değil kalemle olacağına dönemin papa ve prenslerini ikna etme gayretleriyle tanındı. Bu düşöncesi doğrultusunda, rahiplerin Müslömanlarla farklı konuları müzakere edebilecek derecede iyi Arapça öğrenmeleri hususunda devlet ricalini ikna etmiş²¹ ve nihayet School of Oriental Languages'in (Doğü Dilleri Okulu) kurulmasına öncölük etmiştir.²² İslam'ı ve Arapça'yı Müslöman bir kölesinden öğrenmiş olan²³ Lull, eserlerinin birçoğunu İslam'a karşı rûhânî haçlı seferleri sayılabilecek içerikte yazmıştır.²⁴ Çok iyi Arapça bilen ve misyonerlik faaliyetleri amacıyla başta Tunus ve Cezayir olmak üzere birçok kez Kuzey Afrika'ya giden ve bıkıp usanmadan Hristiyanlığın İslam'a olan üstönlüğü düşöncesini ispata kalkı-

16 Bk. Osman Türer, "Batı'nın İslam'ı Tanımasında Tasavvufun Rolü", *Tasavvuf Kitabı*, Hazırlayan: Cemil Çiftçi, Kitabevi Yay., İstanbul 2003, s. 720, 721.

17 Bk. Annemarie Schimmel, *İslam'ın Mistik Boyutları*, çev., Ergun Kocabıyık, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2001, s. 23. Ayrıca bk. Türer, "Batı'nın İslam'ı Tanımasında Tasavvufun Rolü", s. 724.

18 Meselâ Bk. Ebu'l-Alâ Affî, *The Mystical Philosophy of Muhyiddin Ibnu'l-Arabî*, Cambridge University Press, Cambridge 1939, s. xii; Nasr, *Three Muslim Sages*, s. 120.

19 Bk. Samuel M. Zivemer, *Raymund Lull, First Missionary to The Moslems*, Funk&Wagnalls Company, New York and London 1902, s. xxi.

20 Bk. W. T. A. Barber, B. D., *Raymond Lull: The Illuminated Doctor*, Charles H. Kelly, London 1903, s. 149.

21 Bk. Zivemer, *Raymund Lull*, s. 65.

22 Bk. Zivemer, *Raymund Lull*, s. 70.

23 Bk. Hülya Küçük, "Batı'da Sufizm Meselesine Toplu Bir Bakış", *Tasavvuf*, yıl: 5, sayı: 13, temmuz-aralık 2004, s. 232.

24 Bk. Zivemer, *Raymund Lull*, s. 148

şan Ramon Lull, dönemin Müslüman ilim adamlarıyla münazaralara girmiş- tir.²⁵ Dolayısıyla Lull'un, misyonerlik faaliyetlerine yönelik de olsa, İslam düşüncesine ve dönemin Müslüman düşünürleriyle sûfilerinin eserlerine âşinâ olduğu açıktır. Onun İslam kültürüne olan bu âşinâlığı ister istemez etkisini eserlerinde göstermiştir. *Book of The Lover and Beloved* (*Aşığın ve Mâşuğun Kitabı*) isimli eserini sûfî tarzında yazdığını bizzat kendisinin ifade ettiğini söyleyen Julian Baldick, bu benzerliği ifade tarzıyla sınırlandırır.²⁶ Fakat Schimmel'in ifade ettiği gibi, Lull'un bu eserindeki mistik vecizeler, ilk dönem Arapça tasavvufî kaynaklarda kelimesi kelimesine bulunabilmektedir. Ayrıca onun kullandığı bazı semboller, hayalî unsurlar ve özellikle mistik içerikli risaleleri açıkça bazı klasik Arapça tasavvufî eserleri, özellikle de İbnü'l-Arabî'ninkileri anımsatmaktadır.²⁷ Hilmi Ziya Ülken ise bir adım daha ileri giderek, birçok tasavvufî, felsefî eseri Latinceye çeviren Ramon Lull'un *Tanrı'nın Yüz İsmi* (*Les Cent Noms de Dieu*) isimli eserinin doğrudan doğruya İbnü'l-Arabî'den mülhem olduğunu söyler²⁸ ve ilk dönem Arapça tasavvufî literatüre vakıf olan Ramon Lull'un, Ekberî düşüncüyü hayli erken denebilecek dönemlerde Batı'ya aktaran şahıs olarak takdim eder.²⁹ Arberry de Arapça hususunda hayli hünerli bir ilim adamı olan ve Roma'da Doğu Dilleri üzerine bir okul tesis eden Lull'un mistik içerikli yazılarında³⁰ sûfilerin tasavvufî düşüncelerinden etkilenmiş olduğu hususunun sorgulanamayacağı görüşündedir.³¹ Özalde İbnü'l-Arabî'yle ya da genel olarak sûfilerin düşünceleriyle bu tür doğrudan bir temasa pek değinmeyen bazı batılı araştırmacılar ise onun *Tanrı'nın Yüz İsmi* adlı eserinin İslâm kültüründeki *Esmâü'l-Hüsna* anlayışı ve tasavvufî literatürdeki zengin *Esmâü'l-Hüsna*

25 Bk. *age*, ss. 86-89, s. 96, 105, 139.

26 Bk. Julian Baldick, *Mistik İslam, Sufizme Giriş*, çev. Yusuf Said Müftüoğlu Birey Yayıncılık, İstanbul 2002, s. 133.

27 Bk. Annemarie Schimmel, "Lull, Ramon", *The Encyclopedia of Religion*, ed., Mircea Eliade, New York 1987, c. 9, s. 52.

28 Bk. Hilmi Ziya Ülken, *İslam Düşüncesi, Türk Düşüncesi Araştırmalarına Giriş*, Ülken Yayınlar, İstanbul 1995, s. 121. Hattâ Ülken'in bir diğer eserinde ifade ettiğine göre Ramon Lull'un *Les Cent Noms de Dieu* isimli eseri İbnü'l-Arabî'nin Allah'ın doksan dokuz ismi (esmâü'l-hüsna) hakkındaki bir risalesinin Latinceye çevirisinden ibarettir. Bk. Hilmi Ziya Ülken, *İslam Felsefesi*, Cem Yayınları, İstanbul 1993, s. 281, 377. Fakat bugün için, İbnü'l-Arabî'nin her hangi bir eserinin Latinceye çevrildiğine dair kesin bir bilgiye sahip değiliz.

29 Bk. Ülken, *İslam Düşüncesi*, s. 136.

30 Farklı birçok konuda eser kaleme alan Lull'un aşk üzerine yazdığı *The Book of Lover and Beloved* isimli eseri mistik eserlerinden en çok bilinenidir. Eserin İngilizce tercümesi basılmıştır. Bk. Raymond Lull, *The Book of Lover and Beloved*, trans. E. Allison Peers, Parantheses Publications, Cambridge 2000.

31 Bk. Arberry, *An Introduction*, s. 6, 7.

şerhleriyle olan açık benzerliğini başka türlü açıklayamamış olsalar gerek ki bu eserin Lull tarafından ışığı/hakikati arayan Müslümanlar için hazırlandığını ileri sürerler.³²

Diğer taraftan Asin Palacios, Batı'da hayli tartışma yaratmış olan *La Escatologia Musulmana en La Divina Comedia* (Madrid 1919) isimli eserinde, **Dante Alighieri**'nin İbnü'l-Arabî'den etkilenmiş olabileceği, onun *İlâhi Komedya* (*La Divina Comedia*) adlı eserindeki mîraç tasvirleriyle âhiret hayatı ahvâline (*eskatoloji*), özellikle de cennet, cehennem ve a'râfa ilişkin verdiği bilgilerin İbnü'l-Arabî'nin bazı eserlerinden, özellikle de *Fütûhâtü'l-Mekkiyye* ve *Kitâbu'l-İsrâ'*sından mülhem pek çok unsur taşıdığını ispat etmeye çalışmıştır.³³ Kısaca, Arberry'nin de ifade ettiği gibi Dante, İslam eskatolojisine âşinâdır ve âhiret âlemine ilişkin yaptığı tasvirlerin birçok ayrıntısını Mürsiye'li büyük teosofist İbnü'l-Arabî'ye borçludur.³⁴ Dahası Dante, İbnü'l-Arabî'nin *Tercümânü'l-Eşvâk*'da bahsi geçen, ârif bir şeyhin abid ve zahid kızı Nizâm'ın şahsında tasvir ettiği ilâhî sırları ve mârifetleri açıp ifşâ eden kadın imajından³⁵ mülhem olarak *Beatrice*'yi evrensel arketipik kadın imajı olarak eserinde kullanmaktadır.³⁶

Kısaca, eserlerinin Latinceye tercümesi ya da görüşlerine açıkça atıfta bulunmak suretiyle doğrudan tetkik edilmese de, İbnü'l-Arabî'nin eserleri ve düşünceleri bu dönemlerde Batılı ilim adamı, mistik ya da şairlerce, sonraki yüzyıllardakine nispetle yüzeysel de olsa bilinmekteydi. Fakat açıkça ifade edilmeyen ve istisnâ sayılabilecek bu durum, İbnü'l-Arabî'nin Batı'da yüzlerce yıl pek tanınmayan bir şahsiyet olarak kalmasına engel olmayacaktır.

32 Bk. Zivemer, *Raymund Lull* s. 117.

33 Bk. Rom Landou, "The Philosophy of Ibn 'Arabî I", *The Muslim World*, c. XLVII, no: 1, January 1957, s. 51, 52; Asin Palacios, *Ibn 'Arabî, Hayâtuhû ve Mezhebuhû*, İspanyolcadan çev., Abdurrahman Bedevî, Mektebetü'l-Ancelu, Kahire 1965, s. 14. (A. Bedevî'nin takdimi); Arberry, *An Introduction*, s. 57; Dante Alighieri, *İlâhî Komedya-Cehennem*, çev. Feridun Timur, MEB. Yay., Ankara 2001, ss. 50-57. (Mütercimnin takdimi). Claude Addas, *Quest for The Red Sulphur, The Life of Ibn 'Arabi*, trans. Peter Kingsley, Cambridge, 1993, s. 209, Dipnot: 89.

34 Bk. Arberry, *An Introduction*, s. 6.

35 Bk. Ralph Austin, "The Lady Nizam-An Image of Love and Knowledge", *Journal of the Muhyiddin Ibn Arabi Society*, Oxford 1988, c. VII, s. 36.

36 Bk. *agm*, s. 37; Kemal Atakay, "Dante ve Lirik Şiir Geleneği", *Cogito-Şiir*, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2004, sayı: 38, s. 78, 83.

2. XIX. ve XX. Yüzyıllar: “Ezelî Hikmet” Geleneğinin Yeniden Canlanması ve İlk İlmî Tetkikler

XIX. ve XX. yüzyıllara gelindiğinde, Batı'lı bir ressam ve mistik olarak **Ivan/John Gustave Aguéli**'nin (1869-1917) genel olarak tasavvufla özelde de İbnü'l-Arabî'nin öğretiyle doğrudan teması kayda değerdir. İsveç asıllı olan fakat Paris'te yaşayan Aguéli, esoterizmle, özellikle de bütün dinlerin hakikatin bir veçhesini yansıttığı düşüncesiyle yakından ilgileniyordu. Sonraları İsveç sanatında “modernizm”in öncülerinden birisi olarak tanındı. Günümüzde ise İsveç'in “en orijinal naturmort ressamı” olarak bilinmektedir.³⁷ Polis tarafından aranan bir “anarşizm” üyesini evinde barındıracak kadar “anarşizm” akımı mensuplarıyla olan yakın münasebeti sebebiyle 1894 yılında tutuklanan Aguéli'nin, İslam'a olan temayülleri bu yıllara rastlamaktadır. Avrupa'da tasavvufun ve İbnü'l-Arabî ekolünün tanınmasında önemli rol oynayan Aguéli, hapishanede Arapça, İbranice ve Malayca'yı öğrendi.³⁸ İbnü'l-Fârız'ın tasavvufî kasidelerini şerh eden hocası Derenbourg vasıtasıyla İslam'ı ve tasavvufu tanıdı ve 1897'de Müslüman oldu. Aguéli, Mısır'da el-Ezher Üniversitesinde, Şazeliyye tarikatının pek meşhur olmayan bir kolunun İslâmî evrensellekle ilgilenen bir şeyhi Abdurrahman Illiyy el-Kebîr (ö.1930) vasıtasıyla sûfizme doğrudan temas sağlayarak Şazelî tarikatı müntesibi olmuş ve Abdulhâdi el-Mağribi adını almıştır. Dahası Aguéli, bu Şazelî şeyhinin mukaddemi, yani başkalarını tarîkate almaya yetkili kişisi olmuştur.³⁹ İbnü'l-Arabî'ye olan ilgisi dolayısıyla da Ekberî olduğu, hatta Ekberiyye ekolünün mukaddemi olduğu iddia edilmektedir.⁴⁰

Aguéli'nin İbnü'l-Arabî ve öğretilerine olan ilgisi sevgilisi Marie Hout'a 1908'de yazdığı bir mektuptan açıkça anlaşılmaktadır. Bu mektubunda

37 Bk. Küçük, “Batı'da Sufizm”, s. 235.

38 Bk. Mustafa Tahralı, “Abdülhâdî (John Gustav Aguéli), *DİA.*, c. I, s. 205.

39 Bk. Tahralı, “Abdülhâdî”, s. 206; Küçük, “Batı'da Sufizm”, s. 236. Aguéli hakkında ayrıca bk. Hülya Küçük, “İsveç'te Tasavvuf: Ivan/John Gustav Aguéli ve Gunnar Ekelöf Örneği”, *Tasavvuf*, yıl: 4, sayı: 10, ocak-haziran 2003, s. 126 vd.

40 Aslında Aguéli'nin Şazeliyye'nin mi yoksa Ekberiyye'nin mi mukaddemi olduğu konusu pek açık değildir. Düşüncesinde İbnü'l-Arabî ve Ekberiyye ekolü önemli bir yer işgal ettiği için Ekberiyye'nin mukaddemi olduğunu söyleyenler de vardır. Meselâ, Batı'daki tasavvufî hareketler üzerine çalışmaları bulunan Rawlinson, periyodik olarak kaleme aldığı yazılarından hareketle onu Ekberiyye'nin mukaddemi sayar. Bk. Andrew Rawlinson, “A History of Western Sufism”, *Internet Journal of Religion, Diskus, Web Edition*, vol: 1, no: 1, 1993, ss. 45-83. (<http://web.unimarburg.de/religionwissenschaft/journal/diskus/rawlinson.html>) (15. 10. 2008) (Bu makaleye online olarak ulaşabildiğimiz için yapılan atıflarda sayfa numarası net olarak gösterilememiştir.) Ayrıca bk. Küçük, “Batı'da Sufizm Meselesi”, s. 237.

Aguéli, hayatı boyunca şu üç kişiye minnet borçlu olduğunu söylüyordu: Sevgi dolu kalbini kendisine açtığı için sevgilisi Bayan Marie Hout, mistik öğretileri sayesinde kendisini Protestanlık ve Germanizm'den kurtaran Emmanuel Swedenborg (1688-1772) ve kendisini zorbalıktan kurtardığı ve hikmet aracılığı ile evrensel berraklığı kazandırdığı için İbnü'l-Arabî. Kısaca, Aguéli'nin düşüncesinde İbnü'l-Arabî ve Ekberîyye ekolü önemli bir yer işgal eder. Öyle ki ona göre İbnü'l-Arabî "Felsefe'nin Leonardo'su" dur.⁴¹

Artık Abdülhâdî ismini olan Aguéli, 1907 yılından itibaren Avrupa'da İslam tasavvufu ve İbnü'l-Arabî mütehasısı olarak tanındı. Tasavvufun ve İbnü'l-Arabî'nin Batı'da aydınlar seviyesinde tanınmasında önemli rol oynadı. Meselâ daha sonra da değinileceği gibi meşhur düşünür René Guénon onun vasıtasıyla Müslüman olmuştu.⁴² Böylece Aguéli'nin tasavvufa ve İbnü'l-Arabî'ye olan bu ilgisi ilk semerelerini vermiş oluyordu. Dahası o, henüz XX. yüzyılın başlarında (1907 ya da 1911 yılı) Şeyhü'l-Ekber'in eserlerini tanıtmayı amaçlayan bir cemiyetin kurulduğunu haber vermekteydi.⁴³ Aguéli'nin İbnü'l-Arabî'ye ve eserlerine olan bu düşkünlüğü onu, Şeyhü'l-Ekber'in bazı küçük risalelerini bizzat kendi el yazısıyla istinsah etmeye kadar götürmüştür. Beğendiği klasik tasavvufî eserleri istinsah etme alışkanlığı olan Aguéli, İbnü'l-Arabî'nin *Kitâbu'l-Bâ'sını* istinsah etmiş, Ricâlu'l-Gayb hakkında da yaptığı grafiklerle açıklamalarda bulunmuştur.⁴⁴ Ayrıca yakın zamanda Michel Chodkiewicz tarafından Evhadüddin Balyânî'ye ait olduğu tespit edilinceye kadar⁴⁵ yanlışlıkla İbnü'l-Arabî'ye izafe edilen *Risâletü'l-Ahadiyye*'yi de Aguéli, İbnü'l-Arabî'ye ait göstererek önce İtalyancaya sonra da Fransızcaya çevirmiştir.⁴⁶ Daha sonra bu Fransızca tercüme, bazı tasavvufî risalelerin yine Aguéli tarafından yapılan tercümeleriyle birlikte *Le Traité l'Unité dit d'İbn Arabî, suivi de l'Épître sur le Prophète, al Malamatiyah* (Paris 1977.) adı altında basılmıştır.⁴⁷ Elbette ki bizim burada asıl amacımız Aguéli'nin Şeyhü'l-Ekber'e ve eserlerine olan ilgisi olduğu için

41 Bk. Küçük, "Batı'da Sufizm", s. 237; Küçük, "İsveç'te Tasavvuf", s. 129, 130.

42 Bk. Tahralı, "Abdülhâdî", s. 206.

43 Bk. Küçük, "İsveç'te Tasavvuf", s. 129

44 Bk. *age.*, s. 130.

45 Risalenin Balyânî'ye aidiyeti hakkında bk. Osman Yahya, *Müellefâtı İbn 'Arabî*, Fransızcadan çev., Ahmed Mahmud et-Tîb, Dârü'l-Hidâye, Kahire, 1992, s. 342, 343; Abdullah b. Mes'ûd Balyânî, *Mutlak Birlik, Nefsini Bilen Rabbini Bilir*, haz.: Ali Vafı Kurt, İnsan Yay., İstanbul 2003, ss. 13-29.

46 Bk. Abdullah b. Mes'ûd Balyânî, *Mutlak Birlik, Nefsini Bilen Rabbini Bilir*, haz.: Ali Vafı Kurt, İnsan Yay., İstanbul 2003, s. 13, 31, 32; Yahya, *Müellefât*, s. 343.

47 Bk. Tahralı, "Abdülhâdî" s. 206.

Risâletü'l-Ahadiyye'nin Balyânî'ye aidiyeti ya da Aguéli'nin bu eseri yanlışlıkla İbnü'l-Arabî'ye atfetmesi hususunun detayları burada bizi pek ilgilendirmiyor. Bu sebeple bu konuya bu şekilde kısaca değinerek geçtikten sonra, İbnü'l-Arabî'ye hayranlığı bilinen İsveçli bir diğer sanatçı Gunnar Ekelöf'tan kısaca bahsedip ardından Aguéli vasıtasıyla İslam'a, tasavvufa ve İbnü'l-Arabî'ye ilgi duyan René Guénon ve ekolünden genel olarak bahsetmek istiyoruz.

Aguéli'nin ardından, hem genel olarak tasavvufa hem de İbnü'l-Arabî'nin düşüncesine ve eserlerine derin alakası ve hayranlığı ile bilinen İsveçli bir diğer sanatçı, şair ve denemeci **Gunnar Ekelöf** (1907-1968)⁴⁸ da bu hususta zikre şâyândır. Aguéli hakkında bir kitap (*Svenska Konstnörer Ivan Aguéli*, Göteburg 1944) yazdığı, dolayısıyla Aguéli'ye ilgisi âşikâr olduğu için Gunnar Ekelöf'ün, onun vasıtasıyla genel anlamda tasavvufa ve özellikle de İbnü'l-Arabî'nin eserlerine ilgi duymaya başladığını, kesin olmamakla beraber söyleyebiliriz. 1920'lerde okuduğu *Tercümânü'l-Eşvâk*'tan hayli etkilenecek ki Ekelöf, İstanbul'da bir otel odasında, bir gecede nakaratlarını Şeyhü'l-Ekber'in bu meşhur divanından aldığı 17 şiir yazmış ve bunları *Diwân Over The Prince of Emigiah* isimli eserine almıştır.⁴⁹

Aguéli, 1912 ya da 1910'un sonlarına doğru Paris'te **René Guénon**'la karşılaştı.⁵⁰ Rawlinson'un ifade ettiği gibi, bu karşılaşma olmasaydı belki de hem onun evrensel tasavvuf anlayışı hem de *Traditionalizm*⁵¹ hiçbir etki meydana getirmeden, hiçbir semere vermeden kaybolabilirdi.⁵² Zîrâ gerek Şeyhü'l-Ekber'in eserleri ve öğretileri çerçevesinde gerekse genel anlamda tasavvuf merkezli bir geleneğin Batı'da yeşermesini sağlayan kişi Guénon'du. Seyyid Hüseyin Nasr'a göre, doğunun geleneksel doktrinlerinin bugünkü Batıya tam anlamıyla tanıtılmasındaki en önemli kişinin René

48 Ekelöf hakkında detaylı bilgi için bk. Küçük, "İsveç'te Tasavvuf", ss. 133-135.

49 Bk. *agm.*, s. 133, 134.

50 Bk. Mustafa Tahralı, "Abdülvahid Yahya (René Guénon), *DİA.*, c. I, s. 279; Küçük, "Batı'da Sufizm", s. 238.

51 Modern dünyanın çıkmazlarına karşı Guénon'un yapmaya çalıştığı şey bazen *traditionalizm* ya da *traditionalist sufism* şeklinde tanımlansa da Seyyid Hüseyin Nasr buna kesin bir dille karşı çıkar. Zîra ona göre Guénon'un yapmış olduğu şey bir diğer "izm" ya da diğerlerine ilâveten yeni bir düşünce ekolü kurmak değildir. Kendilerini *Guénoniyyen* olarak isimlendiren belli bazı Avrupalı grupların yanlış anlayışına rağmen *Guénonizm* diye bir şey yoktur. Guénon'un yaptığı şey, en genel anlamıyla, insanlık tarihinin başlıca dönemlerinde nüzûl eden vahiy aracılığıyla, bir diğer ifadeyle ilâhî mesajın sürekli yenilenmesiyle varlığını sürdüren bir hakikat olarak yaşayan geleneğin tümüyle takip edilmesi ve gelenekçi perspektifin benimsenmesi gereğini vurgulamak olmuştur. Bk. Nasr, *Bilgi ve Kutsal*, s. 83, 117.

52 Bk. Rawlinson, "A History of Western Sufism", ss. 45-83.

Guénon (1886-1951) olduğu tartışma götürmez bir gerçektir.⁵³ Müslüman olup Abdülvehid Yahya adını alan Guénon, Aguéli vasıtasıyla Şâziliyye'ye intisâb eder ve artık yaşamını, anayurdu Fransa'nın kültürel ortamından uzakta, doğunun gelenekselliğini yansıtan bir çevrede sürdürme kararı vererek Kahire'ye göç eder. 1951'de vefatıyla da Kahire mezarlığına defnedilir.⁵⁴ Traditionalist bir sûfî olarak Guénon, eserlerinde "tevhid", vahdet-i vücûd" ve "insan-ı kâmil" gibi mefhumlara sık sık yer verir. Tevhid ve vahdet-i vücûdu düşüncesinin hem hareket hem de varış noktası olarak bütün yazılarında görmek mümkündür. İbnü'l-Arabî'nin düşüncesine ilgisi ve bu ilginin açık işareti sayılabilecek mefhumlara eserlerinde sıkça yer vermesi sebebiyle de tıpkı Aguéli gibi Şâzelî olduğu kadar Ekberî olarak da anılır.⁵⁵ Özellikle, "insan-ı kâmil", "vahdet-i vücûd" ve "vücûd mertebeleri" gibi İbnü'l-Arabî ile birlikte sıklıkla anılan konulara detaylı yer verdiği *Le Symbolisme de La Croix* (1931) isimli eserinde, insan-ı kâmilden bahsederken, mezkûr konuda tasavvuf tarihindeki zengin literatürden yalnızca kendi perspektifi açısından en çok önem verdiği İbnü'l-Arabî ile Abdülkerim el-Cîlî'nin eserlerini dikkate alacağını söylemesi⁵⁶ onun Şeyhu'l-Ekber'e ve Ekberî düşünceye verdiği önemi göstermesi bakımından önemlidir. Kendisinin genel olarak tasavvufa özelde de İbnü'l-Arabî'ye olan bu ilgisinin bir benzeri daha sonra takipçilerinde de görülmüş ve bu ilgi başta İbnü'l-Arabî'nin eserleri olmak tasavvufî neşriyât geleneğinin de oluşmasını sağlamıştır.⁵⁷

Sözgelimi Frithjof Schuon (İsâ Nureddin, 1907-1998) ve Michel (Muhammed/Mustafa) Valsan (1907-1974), İbnü'l-Arabî'nin tasavvuf anlayışını Batılılara sunan iki Guénoncu idi.⁵⁸ Ancak sonraları ondan ayrılarak kendi ekollerini kurdular. Schuon, özellikle Cezayir'de etkili olan ve kısa zamanda hemen hemen bütün Kuzey Afrika'ya yayılan ve özellikle Fransa, İngiltere ve İsviçre olmak üzere Avrupa'da da etkisini gösteren Alâviyye tarikatına

53 Bk. Nasr, *Bilgi ve Kutsal*, s. 112.

54 Bk. Nasr, *Bilgi ve Kutsal*, s. 114; Nasr, "Guenon, René", *The Encyclopedia of Religion*, ed., Mircea Eliade, c. 6, New York 1987, s. 136; Tahralı, "Abdülvahid Yahya", s. 280.

55 Bk. Tahralı, "Abdülvahid Yahya", s. 280.

56 Bk. René Guénon, *Yatay ve Dikey Boyutların Sembolizmi*, çev. Fevzi Topaçoğlu, İnsan Yay., İstanbul 2001, ss. 19-21, s. 22, dipnot: 1.

57 Abdülvehid Yahya tarafından başlatılan ve takipçileri tarafından sürdürülen tasavvufî neşriyata dâir kısa bir liste için bk. Tahralı, "Batı'daki İhtidâ Hâdiselerinde Tasavvufun Rolü", ss. 159-162.

58 Müslüman olmalarında Guénon'un birinci derecede rol oynadığı ve onun düşüncelerini farklı yönleriyle tanıttıkları için "Guénoncular" olarak anılan diğer fikir adamları için bk. Türer, "Batı'nın İslam'ı Tanımasında Tasavvufun Rolü", s. 729, 730.

bağlıdır. Şâziliyye'nin Darkâviyye kolunun bir devamı olan ve vahdet-i vücûda dair fikirlerin de etkili olduğu Alâviyye tarikatının şeyhi Ahmed el-Alâvî, Müslüman olarak İsa Nureddin adını alan Schoun üzerinde hayli etkili olmuştur.⁵⁹ Geleneksel öğretilerin çağdaş dünyaya açıklanması ve yeniden ihyâ edilmesi görevinin tamamlanmasında eserlerinin ayrıca bir yeri olan Schoun'un⁶⁰ doğrudan İbnü'l-Arabî üzerine tetkikleri bulunmadığı için biz burada daha çok Michel Valsan üzerinde durmaya çalışacağız.

Paris'te diplomatik görevini yapan bir Romanyalı olan ve 'Şeyh Mustafa' diye bilinen **Michel Valsan**, 1938'de Schoun vasıtasıyla Alâviyye'ye intisâb etti. Ancak Guénon ve Schoun arasındaki anlaşmazlıkta Guénon'un tarafını tuttu.⁶¹ Öğrencisi Charles-André Gilis'in ifade ettiğine göre, Guénon'un fikirlerini en iyi anlayan ve onları tam bir yetki ve ustalıkla savunan önemli bir şahsiyet olan⁶² Michel Valsan daha sonra İbnü'l-Arabî'den ve Ekberîyye'nin önemli temsilcileri Sadreddin Konevî ve Kâşânî'den bazı tercümeler yapmıştır. Ayrıca daha sonra üzerinde durmaya çalışacağımız gibi günümüzde İbnü'l-Arabî hakkında önemli çalışmalar vücûda getiren Michel Chodkiewicz de Valsan'ın rehberliğiyle İbnü'l-Arabî tetkiklerine başlamıştır. Zirâ bizzat Chodkiewicz'in ifadesiyle, İbnü'l-Arabî'nin eserlerini keşfetmesini sağlayan ve tetkiklerinde ona rehber olan Michel Valsan'dır.⁶³

XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bazı önemli tetkiklerin yanı sıra İbnü'l-Arabî'nin eserlerinin batı dillerine kısmî de olsa tercümeleri de hız kazanmıştır. Bu tercümelerde Guénon çizgisinden gelen ya da onun fikirleri çerçevesinde eserler neşreden Michel Valsan ve öğrencisi Charles-André Gilis ile Titus Burckhardt dikkat çekmektedir. Valsan, İbnü'l-Arabî'nin birçok küçük risalesini ve ayrıca bazı eserlerini de kısmen Fransızcaya tercüme etmişti. Sözelimi *Tedbîrât*'ın batı dillerine iki kısmî tercümesinden biri Valsan'a aittir. Yukarıda Palacios'un İbnü'l-Arabî üzerine kaleme aldığı eserinin son bölümünde *Tedbîrât*'ın bir bölümünü İspanyolcaya çevirdiğinden bahsetmiştik. Eserin seyr ü sülûkun âdâp ve erkânına ilişkin İbnü'l-Arabî'nin tavsiyelerini ihtivâ eden son bölümü ise Valsan tarafından *Etudes Traditionnelles* dergisinde (Paris 1952) Fransızcaya tercüme edilmiştir.⁶⁴

59 Bk. Türer, "Batı'nın İslam'ı Tanınmasında Tasavvufun Rolü", ss. 731-733. Ayrıca bk. Küçük, "Batı'da Sufizm", s. 239.

60 Bk. Nasr, *Bilgi ve Kutsal*, s. 120.

61 Bk. Küçük, "Batı'da Sufizm", s. 241.

62 Bk. Türer, "Batı'nın İslam'ı Tanınmasında Tasavvufun Rolü", s. 730, dipnot: 53.

63 Bk. Michel Chodkiewicz, *Sahilsiz Bir Ummân*, çev. Atilla Ataman, Gelenek Yay., İstanbul 2003, s. 13.

64 Bk. Claude Addas, *İbn Arabî, Kibrit-i Ahmer'in Peşinde*, çev. Atilla Ataman, Gelenek Yay.,

Michel Valsan, mezkûr derginin muhtelif sayılarında Şeyhü'l-Ekber'in daha başka risalelerini de Fransızcaya tercüme etmiştir. İbnü'l-Arabî'nin tasavvufî ahlak üzerine kaleme aldığı *Hilyetü'l-Abdâl* isimli risalesi⁶⁵ (ET., 1951), günlük dua ve virdlerini ihtivâ eden *Ahzâbu Yevmiyye'si*⁶⁶ (ET., September 1949), Allah lafzı celâlinin harflerindeki sırlar üzerine kaleme aldığı *Kitâbü'l-Celâle'si*⁶⁷ (ET., September 1948), yakın öğrencisi İbn Sevdekin'in metafiziğe dâir sorduğu sorulara cevaben kaleme aldığı *Cevâbu Suâlü İbn Sevdekîn'i*⁶⁸ (ET., Juin 1952) bunlar arasında sayılabilir. Ayrıca *Fütûhât*'ın bazı bölümleri de ilk kez Valsan tarafından Fransızcaya tercüme edilmiş ve on bir parçadan ibaret olan bu tercüme 1953-1966 yılları arasında *Etudes Traditionnelles* dergisinin çeşitli sayılarında yayımlanmıştır.⁶⁹ Valsan'ın İbnü'l-Arabî'nin eserlerinden Fransızcaya yaptığı diğer bazı önemli çeviriler ise şunlardır: *Kitâbu'l-Fenâ fi'l-Müşâhede*'nin takdim ve notlarla birlikte çevirisi (*Le Livre l'extinction dans la Contemplation*, Paris 1984).⁷⁰ *Mışkâtü'l-Envâr*'ın hem neşri hem de tercümesi (*La Niche des Lumières*, Paris 1983).⁷¹ *Kitâbu'l-İ'lâm bi İşârâtı Ehli'l-İhâm*'ın çevirisi (*Le Livre d'Enseignement par Les Formules Indicatives des gens İnspires*, Paris 1985).⁷²

Daha sonra Valsan'ın talebelerinden **Charles-André Gilis** (Abdürrezzâk Yahya), *Fütûhât*'ın "Hac ve Sırları" adlı 72. bölümünü *La Doctrine Initiatique du Périnage* (Paris 1982) adıyla, "Rahmanî Nefes ve Sırları" adlı 198. bölümünü ise *Le Coran et la Fonction d'Hermès* (Paris 1984) adıyla Fransızcaya tercüme etmiştir. Gilis, daha sonra *Fusûs*'u da iki cilt halinde Fransızcaya (*Le Livre des Chatons des Sages*, Beyrut 1998) tercüme etmiştir.⁷³ Guénonyen eko-

İstanbul 2003, s. 179, Dipnot: 138. *Tedbirât*'ın eksiksiz bir İngilizce çevirisi, bazı ilave açıklamalarla birlikte New York'da yaşayan Cerrâhî-Halvetî şeyhi Şeyh Tosun Bayrak tarafından yapılmıştır. *Ibn 'Arabî, Divine Governance of The Human Kingdom* (Fons Vitae 1997) adı altında yayımlanan eserde ayrıca, İbnü'l-Arabî'nin *Künhü Mâ Lâ Budde Li'l-Mürîd Minhu* (*What The Seker Needs*) ve *Kitâbu'l-Ehadiyye* (*The One Alone*) isimli eserlerinin İngilizce çevirileri bulunmaktadır. Bk. http://www.midpointtrade.com/detail.php?bk_id=5063# (13 Haziran 2006)

65 Bk. Yahya, *Müellefât*, s. 300.

66 Bk. *age*, s. 170.

67 Bk. *age*, s. 275.

68 Bk. *age*, s. 278.

69 Bk. *age*, s. 472. Ayrıca bk. Mahmut Erol Kılıç, "el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye" *DİA.*, c. XIII, s. 255.

70 Bk. http://www.ibnarabisociety.org/library/ibnarabi_translations.pdf s. 3. (09. 10. 2008)

71 Bk. http://www.ibnarabisociety.org/library/ibnarabi_translations.pdf s. 15. (09. 10. 2008)

72 Bk. http://www.ibnarabisociety.org/library/ibnarabi_translations.pdf s. 12. (09. 10. 2008)

73 Bk. http://www.ibnarabisociety.org/library/ibnarabi_translations.pdf s. 10. (09. 10. 2008) Ayrıca bk. Dilaver Gürer, "Klasiklerimiz/XII, *Fusûsu'l-Hikem*", *Tasavvuf*, yıl: 5, sayı: 13, temmuz-aralık 2004, s. 420.

lün önemli temsilcilerinden olmasının kendisine kazandırdığı perspektifle İbnü'l-Arabî ve Cezayir'de önemli bir Ekberî olan Emir Abdulkadir'in düşüncelerini tetkik eden Gilis'in eserlerinde *Fütûhât*'a ve Emir Abdulkadir el-Cezâirî'nin eseri *Kitâbu'l-Mevâkıf*'ına yapılan atıfların sıklığı⁷⁴ onun Şeyhü'l-Ekber'in düşüncelerine ve Ekberî geleneğe olan ilgisini göstermesi açısından önemlidir.

Guénon'un fikirleri çerçevesinde ilmî tetkikler yapan ve İbnü'l-Arabî araştırmaları açısından bir diğer önemli şahsiyet ise **Titus Burckhardt** (İbrahim İzzeddin)'dir. Burckhardt, Şeyhü'l-Ekber'in doktriner yönü ağır basan meşhur eseri *Fusûsu'l-Hikem*'i *La Sagesse Des Prophètes* adı altında Fransızca'ya⁷⁵ çevirmiştir. Daha sonra bu eser, Angela Culme-Seymour tarafından kısmî olarak İngilizceye (*The Wisdom of The Prophets (Fusûs al-Hikam)*)⁷⁶ tercüme edilmiştir. Diğer taraftan Burckhardt, *Introduction aux Doctrines Esotériques de L'Islam*⁷⁷ isimli Tasavvufa Giriş mahiyetindeki eserini, özellikle de eserin ikinci bölümünü büyük ölçüde *Fusûs* merkezli olarak kaleme aldığı gibi İbnü'l-Arabî'ye göre mistik astrolojiyi konu edinen bir eser de yazmıştır.⁷⁸

Söz İbnü'l-Arabî'nin eserlerinin batı dillerine tercümelerine gelmişken birkaç önemli tercümeden daha bahsettikten sonra XIX. ve XX. yüzyıllardaki İbnü'l-Arabî'nin eserlerine dair ilmî neşriyat ile akademik tetkiklere yer vermek istiyorum.

İbnü'l-Arabî, çeşitli vesilelerle görüşmüş olduğu ve kendilerinden istifade ettiği şeyhlerden bahsettiği iki önemli biyografik eseri *Rûhu'l-Kuds* ve *ed-Dürretü'l-Fahire* **Ralph W. Austin** tarafından İngilizceye tercüme edilmiştir. Austin, *Rûhu'l-Kuds* risalesini, *ed-Dürretü'l-Fahire*'den parçalarla birlikte *Sufis of Andalusia* (1977) adı altında İngilizceye çevirmiştir. İbnü'l-Arabî'nin şeyhleri hakkında doğrudan bilgi bulabildiğimiz mezkûr iki eseri esas alınarak oluşturulan bu kitap dilimize de çevrilmiştir.⁷⁹ Austin, ayrıca *Fusûs*'u da

74 Meselâ bk. Charles-Andre Gilis, *İslam ve Evrensel Ruh*, çev. Alpay Mut, İnsan Yay., İstanbul 2004.

75 Bk. İbnü'l-Arabî, *La Sagesse Des Prophètes (Fuçûç al-Hikam)*, çev., Titus Burchardt, Albin Michel, Paris 1955.

76 Bk. http://www.ibnarabisociety.org/library/ibnarabi_translations.pdf s. 9. (19. 09. 2008)

77 Eserin Türkçe çevirisi için bk. Burckhardt, *İslam Tasavvuf Doktrinine Giriş*, çev. Fahreddin Arslan, Kitabevi Yay., İstanbul 1995.

78 Bk. Titus Burchardt, *Mystical Astrology According to Ibn Arabî*, çev. Bülent Rauf, Beshara Publications, Abingdon 1989.

79 Bk. Ralph W. Austin, *Endülüüs Sûfileri*, çev., Refik Algan, Dharma Yay., İstanbul 2002.

İngilizceye (*The Bezels of Wisdom New York 1980*) çevirmiştir.⁸⁰

Şeyhü'l-Ekber'in küçük risalelerinin yanı sıra *Fütûhât*'ın muhtelif bâbları üzerine yapılan kısmî tercümeler de sonraki yıllarda devam etmiştir. Meselâ muhabbete dair 178. bölüm, İbnü'l-Arabî'nin *Şeceretü'l-Kevn* isimli eserini Fransızcaya (*L'Arbre du Monde, Paris 1982*)⁸¹ çeviren **Maurice Gloton** tarafından *Traité de l'amour* (Paris 1986) adı altında, "Kimyâ-ı Saâdet" adlı 167. bölüm ise **Stéphane Ruspoli** tarafından *L'Alchimie du Bonheur Parfait* (Paris 1980) adıyla Fransızcaya çevrilmiştir.⁸²

XIX. yüzyılda müsteşriklerin genel olarak tasavvufa olan ilgisi artmıştır. Bu dönemde, diğer Müslüman düşünür ve sûfilerin eserlerine göre nispeten geç kalan yorucu İbnü'l-Arabî tetkikleri az da olsa başlamıştır. Meselâ, meşhur Alman müsteşrik **Gustav L. Flügel** 1845'te Seyyid Şerif Cürcânî'nin (ö.816/1413) *Ta'rîfât*'ını neşrederken (Leipzig 1845) bu tetkikin sonuna mülhak olarak İbnü'l-Arabî'nin *Istîlâhâtü's-Sûfiyye*'sini de *Definitiones Theosophi Mohjied-dîn Mohammed ben Ali vulgo Ibn Arabi dicti* adı altında ilk defa neşretmiştir.⁸³

XX. yüzyılın başlarında ise Batıda tasavvufi eserlerin ilmî neşriyatıyla meşhur **Reynold A. Nicholson**, *Tercümânü'l-Eşvâk*'ı, İngilizce tercümesi ve bizzat İbnü'l-Arabî'nin bu eserine yazdığı şerhi *Zehâiru'l-A'lâk*'tan kısmî olarak yapığı tercümelerle birlikte ilk kez 1911'de (*Oriental Translation Fund, New Series Vol. XX, London 1911*) neşretti.⁸⁴ Bu eser daha sonra 1978'de Theosophical Publishing House Ltd. tarafından tekrar basıldı.⁸⁵ Bu neşrin önsözünde Nicholson, sûfilerin en meşhuru olmasına rağmen İbnü'l-Arabî'nin hali hazırda mevcut 150 kadar eserinden sadece bir tanesinin, Flügel'in 1845'te Cürcânî'nin *Târîfât*'ıyla birlikte neşrettiği *Istîlâhat*'ının o tarihlere kadar Avrupa'da basılmış olmasının altını çizer. Nicholson ayrıca o zamana kadar İbnü'l-Arabî'nin eserlerinden henüz hiç birinin her hangi bir Avrupa diline tercüme edilmediğine ve onun muazzam teosofik düşünceleri hakkında henüz itimâda şâyân bir eser ortaya konulamamış olduğuna vur-

80 Bk. http://www.ibnarabisociety.org/library/ibnarabi_translations.pdf s. 9. (09. 10. 2008)

81 Bk. Tahralı, "Batı'daki İhtidâ Hâdiselerinde Tasavvufun Rolü", s. 162.

82 Bk. Mahmut Erol Kılıç, "el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye" *DİA.*, c. XIII, s. 255.

83 Bk. Yahya, *Müellefât*, s. 190; İbnü'l-Arabî, *Istîlâhâtü's-Sûfiyye*, thk., Bessâm Abdulvahhâb el-Câbî, Dâru'l-İmam Müslim, Beyrut 1990, s. 47. (Câbî'nin Taktîmi)

84 Bk. Muhyiddin İbn Al-'Arabî, *The Tarjumân Al-Ashwâq, A Collection of Mystical Odes*, nşr., Reynold A. Nicholson, Oriental Translation Fund, New Series Vol. XX, Royal Asiatic Society, London 1911. Ayrıca bk. Yahya, *Müellefât*, s. 249.

85 Bk. Muhyiddin İbn Al-'Arabî, *The Tarjumân Al-Ashwâq, A Collection of Mystical Odes*, nşr., Reynold A. Nicholson, Theosophical Publishing House, London 1978.

gu yapar.⁸⁶ Nicholson'un verdiği bu bilgidен hareketle XX. yüzyılın başlarını İbnü'l-Arabî tetkiklerinin henüz başlangıç aşaması olarak değerlendirebiliriz. Zirâ Flügel'in XIX. yüzyılın ilk yarısındaki *İstîlâhât* neşri bir istisnâ idi. Diğer taraftan bu eser, hem İbnü'l-Arabî'nin hayli etkileyici diğer muazzam eserlerine göre küçük bir risale olduğu için hem de Cürçânî'nin eserine mülhak olarak neşredildiği ve belki de onun gölgesinde kaldığı için henüz o yıllarda Batı'da İbnü'l-Arabî tetkiklerinin başlamasını sağlayacak bir etkiye sahip olmamıştı.

XX. yüzyılın başlarında az da olsa Alman müsteşriklerin tetkikleri dikkat çekmektedir. 1912'de **Max Horten** (1874-1945) İbnü'l-Arabî'ye ait üç şiirin açıklamalı çevirirsini neşretmişti: (*Mystische Texte aus dem Islam, Drei Gedichte des Ibn Arabî Bonn 1912*)⁸⁷

Bir diğer Alman müsteşrik **Henrik Samuel Nyberg** de İbnü'l-Arabî'nin üç önemli eserini; *et-Tedbîrâtü'l-İlâhiyye*, *İnşâü'd-Devâir* ve *Ukletü'l-Müstevîz*'i 1919 yılında, Leiden'de *Kleinere Schriften Des Ibn Al-'Arabî* adı altında yayımlamıştır.⁸⁸ Bu kitap, İbnü'l-Arabî'nin mezkûr üç eserinin ana teması ve genel düşünce sistemi hakkındaki Almanca kapsamlı bir değerlendirme yazısını da ihtivâ etmektedir. *Tedbîrât*'ın Avni Konuk Şerhi'ni yayına hazırlayan Mustafa Tahralı Bey'in vurguladığı gibi Nyberg bu tahkikli neşri, biri Upsala ve beş tanesi de Berlin kütüphanelerinde bulunan altı yazma nüshaya göre hazırlamış, maalesef Türkiye'deki daha eski ve güvenilir nüshaları görmemiştir.⁸⁹

XX. asrın ilk yarısında **Miguel Asin Palacios**, hem İbnü'l-Arabî üzerine kaleme aldığı eserleri hem de Şeyhü'l-Ekber'in bazı eserlerinin İspanyolcaya çevirileri bakımından oldukça dikkat çekmektedir. Daha önce İbnü'l-Arabî'nin Dante'ye olan etkisinden bahsederken Palacios'un *La Escatologia Musulmana en La Divina Comedia* (Madrid 1919) isimli eserine değinmiştik. Burada onun bir diğer eserine yer vermek istiyoruz. Gazâlî ve İbn Meserre üzerine de tetkikleri bulunan ünlü İspanyol müsteşriki Palacios, İbnü'l-Arabî'nin hayatı ve görüşlerini konu edindiği *El Islam Cristianizado* (Madrid 1931) isimli eseriyle de İbnü'l-Arabî'yi Batıya tanıtmaya çalışmış, ayrıca eserin son bölümünde Şeyhü'l-Ekber'in farklı eserlerinden seçtiği pasajları İs-

86 Bk. İbn Al-'Arabî, *The Tarjumân Al-Ashwâq*, s. 1. (Nicholson'un takdimi)

87 Salih Çift, "Tasavvuf Araştırmalarında Alman Ekolü: Tarihsel Boyut", *Tasavvuf*, yıl: 8, sayı: 18, ocak-haziran 2007, s. 186.

88 Bk. Henrik Samuel Nyberg, *Kleinere Schriften Des Ibn Al-'Arabî*, E. J. Brill, Leiden, 1919.

89 Ahmed Avni Konuk, *Tedbîrat-ı İlâhiyye Tercüme ve Şerhi*, Haz.: Mustafa Tahralı, İz Yay., İstanbul 1992, (Takdim), s. xvi.

panyolcaya tercüme etmiştir. Palacios'un bu çalışmasıyla birlikte, Şeyhü'l-Ekber'in kısmî de olsa İspanyolcaya tercüme edilen eserleri şunlardır: *Tuhfetü's-Sefere ilâ Hadrati'l-Berere, el-Emru'l-Muhkem, et-Tedbîrâtü'l-İlâhiyye, Kühü mâ lâ Budde Li'l-Mürîd Minhü, Mevâkı'n-Nücüm, el-Envâr fî mâ YümnaHu Sâhibu'l-Halveti Mine'l-Esrâr, el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*.⁹⁰ Ayrıca Palacios'un eserinin birinci bölümünde İbnü'l-Arabî'nin hayatı hakkında verdiği yaklaşık yüz sayfayı bulan bilgiler, yakın zamanda Claude Addas tarafından Şeyhü'l-Ekber'in kapsamlı biyografisi yayınlanıncaya kadar, Şeyhü'l-Ekber'in hayatının başlıca merhaleleri ve mânevî seyr ü sülûkû hususunda belirli ölçüde ihtiyacı karşılamakta ve onun bu eserine bu husustaki yegâne kaynak olma unvânı kazandırmaktaydı. Elbette ki, büyük İspanyol İslâmiyâtçısına borçlu olduğumuz ve kendisinden sonra yazılanların çoğunun başlıca kaynağı durumundaki bu biyografi denemesinin, Addas'ın vukûfiyetle tespit ettiği bazı eksikliklerle⁹¹ ma'lûl olduğunu da burada kaydetmek gerek.

Diğer taraftan İspanyol şarkiyatçı Asin Palacios, aynı zamanda XIX. asırda İber yarımadasının ruhban okullarında yetişmiş bir din adamı⁹² olduğu için onun İbnü'l-Arabî'ye yaklaşımı tabîi olarak kendi önyargılarından ve bir Hristiyan olarak hissiyâtından bütünüyle arınmış değildir. Sözelimi, İbnü'l-Arabî'nin Selçuklu Sultanlarından I. İzzettin Keykâvus (ö.1220)'la olan dostluğunu ve onunla olan mektuplaşmalarını⁹³ yorumlarken Asin Palacios, mektuplarındaki hitap tarzının bir tâbî-metbû ilişkisinden ziyade bir baba-oğul ilişkisini akla getirdiğini söyler ve Şeyhü'l-Ekber'in Keykâvus üzerinde olağanüstü bir etkisi olduğunu düşünür.⁹⁴ Dahası Palacios, İbnü'l-Arabî'nin İzzeddin Keykâvus'a yönelik, Hristiyanlara geleneksel zımmî hukukunu uygulamasıyla ilgili tavsiyelerini⁹⁵ kabullenemez ve hattâ Hristiyan bir din adamı hissiyatıyla, *Fütûhât*'ın Hristiyanlara karşı siyâsî nefreti

90 Bk. Palacios, Asin, *Ibn 'Arabî, Hayâtuhû ve Mezhebuhû*, İspanyolca'dan çev. Abdurrahman Bedevî, Mektebetü'l-Ancelu, Kahire 1965, s. 16, 17.

91 Bk. Addas, *İbn Arabî*, s. 19, 20.

92 Bk. *age*, s. 241.

93 Bk. İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, hz. Ahmed Şemseddin, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1999, c. VIII, s. 379 ve devamı.

94 Bk. Palacios, *Ibn 'Arabî*, s. 70.

95 İbnü'l-Arabî bu tavsiyelerinde Keykâvus'tan, Müslümanlar ile ehl-i kitap arasındaki ilişkilerin geleneksel kurallara, yâni şeriate göre düzenlenmesini ister, Halife Ömer tarafından konulmuş olan geleneksel zımmî hukukunu ona hatırlatır: "...şehirde ya da havalisinde yeni bir kilise ya da manastır inşa edilmemesi, harap olanların onarılmaması..., Hristiyanların hiçbir casusa yataklık yapmaması ve Müslümanlara karşı düşmanlarıyla işbirliğine yeltenmemesi..." Bk. İbnü'l-Arabî, *Fütûhât*, c. VIII, s. 380.

yansıttığını söyler.⁹⁶

XX. yüzyılın ikinci yarısında kaleme alınan bir diğer önemli eser **Henry Corbin**'in *L'Imagination Créatrice dans le Soufisme d'Ibn 'Arabî* (Paris 1958) isimli hayli hacimli tetkikiydi. William Chittick'in ifadesiyle bu eseriyle Corbin, retorik açısından gösterişi ve eserinde ele almayı planladığı konusuna olan düşkünlüğü ve hırsıyla âdetâ kategorisinde başka bir eşi bulunmayan bir eser kaleme almıştı. Bu eserinde Corbin, referansta bulunduğu düzinelere kitapta ayrıntılara girmek sûretiyle kendi konusu ve felsefi perspektifiyle ilgilenmekteydi. Eseri tetkik eden her bir okuyucu, İbnü'l-Arabî nerede bitiyor Corbin nerede başlıyor, yani İbnü'l-Arabî ile Corbin arasındaki, eserde pek de belirgin olmayan çizgiyi merak etmeye başlar.⁹⁷ Dolayısıyla bu eser, daha sonra üzerinde duracağımız Chittick'in eserlerinde olduğu gibi İbnü'l-Arabî'yi kendi kavramları ve genel kontekstiyle olduğu gibi okuyucuya sunmak yerine yazarının felsefi perspektifinin ağırlığını hissettirerek sunmaktadır. Eser, Ralph Manheim tarafından İngilizceye tercüme edilmiştir.⁹⁸

Henry Corbin'in eseri kadar dikkat çekici ve hacimli olmasa da bu yıllarda (1959) **Rom Landau**'nın İbnü'l-Arabî'nin felsefesine dair yazdığı kısa eserini de zikretmeliyiz. XX. yüzyılın ikinci yarısına gelinceye kadar İbnü'l-Arabî üzerine bazı önemli tetkikler vücûda gelmiş olmasına rağmen bu eserinde Landau, İbnü'l-Arabî'nin henüz o yıllarda batı dünyasında İbn Sinâ, Gazâlî, İbn Rüşd ya da Fârâbî kadar detaylı bilinmediğinin altını çizer.⁹⁹ Eserine, İbnü'l-Arabî'nin düşüncesine dair kendine ait bazı yorumlar ve açıklamalar haricinde özel bir orijinallik yüklemeyen Landau bu eserini İbnü'l-Arabî'nin felsefesi ve düşünce sistemine kısa bir giriş mahiyetinde görür.¹⁰⁰ Ayrıca eserin son bölümünde de *Tercümânü'l-Eşvâk*'ın İngilizce tercümesinden seçkilere yer verilmiştir.¹⁰¹

Bu yıllarda kaleme alınan kayda değer bir diğer önemli çalışma ise, **Toshihiko Izutsu**'nun İbnü'l-Arabî düşüncesinin vazgeçilmez bazı kavramlarıyla Lao-Tsu ve Çuang-Tsu'nun Taoizm anlayışlarına özgü belli başlı fel-

96 Bk. Palacios, *Ibn 'Arabi*, s. 73. Bu hususta ayrıca bk. Addas, *Ibn Arabi*, s. 241.

97 Bk. William C. Chittick, *The Sufi Path of Knowledge, Ibn al'Arabî's Metaphysics of Imagination*, State University of New York Press, New York 1989, s. xix.

98 Bk. Henry Corbin, *Creative Imagination in the Sufism of Ibn 'Arabi*, İngilizce'ye çev. Ralph Manheim, Princeton University, Princeton 1969.

99 Bk. Rom Landau, *The Philosophy of Ibn 'Arabî*, Ruskin House, London 1959, s. 7.

100 Bk. Landau, *The Philosophy of Ibn 'Arabî*, s. 7.

101 Bk. *age*, s. 91 vd.

sefi kavramların karşılaştırmalı incelemesini yaptığı *Sufism and Taoism* isimli eseridir.¹⁰² Eserin, Şeyhü'l-Ekber'in tasavvuf anlayışına dair temel kavramların konu edildiği birinci bölümü¹⁰³ müellifin Kanada McGill Üniversitesi İslâmî İncelemeler Enstitüsü'nde öğretim üyeliği yaptığı sırada (1965-1966) kaleme alınmıştır. Şeyhü'l-Ekber'in eserlerindeki muhteşem felsefî ve linguistik zenginliği anlayan Müslüman olmayan birkaç ilim adamından biri kabul edilen Izutsu, kendini *Fusûs*'un temel felsefî ve metafizik tartışmalarıyla sınırlar.¹⁰⁴ *Fusûs* merkezli olan eserde *Fusûs* şârihi Kâşânî'nin yorumlarına da ayrıntılı yer verilmiştir.

3. Yakın Dönem: Artan İbnü'l-Arabî Tetkikleri ve İbn 'Arabî Derneği

Son zamanlarda Batı'da, genel olarak başta Mevlânâ olmak üzere sûfîlere, özel olarak da İbnü'l-Arabî'ye olan ilgi giderek artmaktadır. Eserlerinin ilmî neşirlerinin yanı sıra İbnü'l-Arabî'nin hayatı, kişiliği ve öğretilerinin farklı yönlerini ortaya çıkaran çalışmalar hızla neşredilmektedir. İbnü'l-Arabî'nin eserlerinin batı dillerine çevirilerinin yanı sıra kişiliğini ve öğretilerinin değişik yönlerini ortaya çıkaran çalışmalar da yapılmaktadır.

Bu tetkikler arasında **Michel Chodkiewicz**'in *Un Océan Sans Rivage* adı ile Fransızca olarak kaleme aldığı saygın eseri son dönemlerde İbnü'l-Arabî hakkında Batı'da yapılan çalışmalar arasında önemini hissettirmektedir. *An Ocean Without Shore* adı altında İngilizce¹⁰⁵, *Sahilsiz Bir Umman* adı altında da Türkçe çevirileri¹⁰⁶ bulunan bu eser, Chodkiewicz'in *Fütûhât* üzerine yorumlarından oluşan makalelerini ihtivâ etmektedir. Daha önce de ifade etmeye çalıştığımız gibi Michel Valsan'ın etkisiyle ve rehberliğinde İbnü'l-Arabî tetkiklerine başlayan Chodkiewicz'in ayrıca İbnü'l-Arabî'nin nübüvvet-velayet telakkisi hakkında da önemli bir çalışması (*Le Sceau des Saints*) mev-

102 Toshihiko Izutsu, *Sufism and Taoism, A Comparative Study of Key Philosophical Concepts*, University of California Pres, California, 1984.

103 Eserin bu birinci bölümü Ahmed Yüksel Özemre tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Bk. Toshihiko Izutsu, *İbn Arabî'nin Fusûs'undaki Anahtar Kavramlar*, çev. Ahmed Yüksel Özemre, Kaknüs Yay., İstanbul 1998. Eserin Taoizm'in felsefî kavramlarının ele alındığı ikinci bölümü ile İbnü'l-Arabî'nin düşüncesiyle mukayese edildiği üçüncü bölümü ise daha sonra yine Özemre tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Bk. Izutsu, *Tao-culuk'taki Anahtar Kavramlar*, Kaknüs Yay., İstanbul 2001.

104 Chittick, *Sufi Path*, s. xix.

105 Bk. Michel Chodkiewicz, *An Ocean Without Shore*, çev. David Streight, State University of New-York Press, New-York 1993.

106 Bk. Chodkiewicz, *Sahilsiz Bir Umman*, çev. Atilla Ataman, Gelenek Yay., İstanbul 2003.

cuttur.¹⁰⁷ Chodkiewicz ayrıca *Les Illuminations de la Mecque* isimli *Fütûhât* seçkisinin editörlüğünü de üstlenmiş ve bu eserde Fransızca ve İngilizceye yapılan kısmî tercüme, Chodkiewicz'in oldukça önemli bir mukaddime-siyle birlikte yayımlanmıştır (*Les Illuminations de la Mecque*, Paris 1988).¹⁰⁸

Chodkiewicz'in kızı **Claude Addas**'ın, *Ibn 'Arabî ou la Quête du Soufre Rouge* adlı titiz biyografisi de hayli önemlidir. Peter Kingsley tarafından *Quest for the Red Sulphur* adıyla İngilizceye tercüme edilen¹⁰⁹ bu eser, bizzat Şeyhü'l-Ekber'in kendi eserlerinden başlayarak farklı birçok kaynakta yer alan biyografik bilgilerin derlenip tahkik edilmesi anlamında hayli önemlidir. Ayrıca daha önceki dönemlerde yorucu İbnü'l-Arabî tetkiklerinde dik-katlerden kaçan ve sonraki bir çok İbnü'l-Arabî araştırmacısı tarafından tek-rar edilen bazı hataların tashihi anlamında da önemi âşikâr olan bu biyogra-fik eser dilimize de kazandırılmıştır.¹¹⁰ Addas ayrıca, İbnü'l-Arabî'nin mânevî tasavvuf yolundaki silsilelerinden bahsettiği küçük hacimli eseri *Kitâbu Nesebi'l-Hırka'yı* da tahkikli olarak neşretmiş ve Fransızcaya tercüme etmiştir.¹¹¹

Yakın zamanda Batı'da İbnü'l-Arabî tetkikleri denilince Türkiye'de ilk akla gelen isim şüphesiz **William Chittick**'tir. New York Stony Brook Üni-versitesi'nde Karşılaştırmalı Edebiyat ve Kültürel Araştırmalar profesörü olan Chittick, doktorasını Seyyid Hüseyin Nasr'ın yönetiminde 1974'te Tah-ran Üniversitesi'nde tamamladı. İslam düşüncesi, tasavvuf, Şiilik ve Fars edebiyatı sahalarında araştırmaları bulunan, ancak bilhassa Muhyiddin İbn Arabî ve Mevlânâ Celâleddin Rumî üzerine İngilizce kaleme aldığı eserleriy-le tanınan Chittick'in *The Sûfî Path of Knowledge*, *The Self-Disclosure of God* ve *Imaginal Worlds* isimli eserleri İbnü'l-Arabî hakkındaki önemli çalışmalardır. Şeyhü'l-Ekber'in düşüncesinde insan, hayal ve dinlerin çeşitliliği meseleleri-ni konu edinen bu son eser *Hayal Âlemleri* adı altında Türkçe'ye çevrilmiş-tir.¹¹²

107 Eserin İngilizce çevirisi için bk. Chodkiewicz, *Seal of The Saints, Prophethood and Sainthood*, trans.: Liadain Sherrard, The Islamic Texts Society Pres, Cambridge 1993.

108 Bk. Kılıç, "Fütûhât", s. 255.

109 Bk. Claude Addas, *Quest for the Red Sulphur*, çev. Peter Kingsley, The Islamic Text Society Pres, Cambridge 1993.

110 Bk. Claude Addas, *İbn Arabî, Kibrit-i Ahmer'in Peşinde*, çev. Atilla Ataman, Gelenek Yay., İstanbul 2003.

111 Bk. İbnü'l-Arabî, *Kitâbu Nesebi'l-Hırka*, thk. Claude Addas, Dârü'l-Kubbetü'z-Zerkâ, Merakeş 2000.

112 Bk. William C. Chittick, *Hayal Alemleri, İbn Arabî ve Dinlerin Çeşitliliği Meselesi*, çev. Mehmet Demirkaya, Kaknüs Yay., İstanbul 1999.

Fütûhât'tan önemli birçok nakil üzerine inşâ edilmiş olan *The Sûfi Path of Knowledge* isimli eserde ise, İbnü'l-Arabî'nin metafizik hakkındaki görüşleri, müellifin eserin giriş kısmında kaydettiği gibi uzman olmayanların da anlayabileceği bir tarzda ele alınmıştır. Chittick eserinin üslûbunu ve okuyucuya sunulmuş formunu şu şekilde belirler: Eser her şeyden önce okuyucuyu bizzat İbnü'l-Arabî'nin kendi dünyasına götürme girişimidir. Bu yönüyle eser kaleme alınırken, onun ne söylediği ya da sunduğu hususunda her hangi bir ön yargıdan kaçınma öncelikle amaçlanmıştır. *Fütûhât* merkezli olarak kaleme aldığı bu eseriyle Chittick, Şeyhü'l-Ekber'in öğretilerini, modern dünyada yaşayan bizlerin ilgi ve beklentilerini değil bizzat İbnü'l-Arabî'nin kendi ilgi ve beklentilerinin gerçek değerini yansıtan bir dile tercüme etme ya da nakletmeyi hedeflediğini söyler. Bu doğrultuda esere bu şekilde bir form seçilirken nelerin hedeflendiği eserin girişinde şu şekilde belirlenir: İbnü'l-Arabî'nin bizzat kendi sunduğu şekliyle öğretilerinin bütüncül kontekstini muhafaza etmek. İbnü'l-Arabî üzerine kaleme alınmış diğer bazı eserlerin aksine onun söylediklerinin özünü alıp nakletme girişiminden ziyade kendi kelimeleriyle kendini ifade etmesine izin vermek. Bu doğrultuda Chittick, İbnü'l-Arabî'yi kendi kalıplarıyla, olduğu gibi günümüz okuyucusuna yansıtmayı hedefler ve herhangi bir şekilde diğer sûfiler, Müslüman düşünürler, diğer dînî gelenekler ya da modern dünya ile mukayese etmez.¹¹³ Chittick, *Fütûhât* üzerine yaptığı bu kapsamlı tetkiklerin bir devamı olarak daha sonra aynı üslup ve formla İbnü'l-Arabî'nin kozmolojisi üzerine *The Self-Disclosure of God* isimli eserini kaleme almıştır.¹¹⁴ Chittick ayrıca, *Fütûhât*'tan bazı bölümlerin¹¹⁵ yanı sıra İbnü'l-Arabî'nin *Fusûs* üzerine kaleme aldığı *Nakşu'l-Fusûs*¹¹⁶ isimli muhtasar eserini İngilizceye çevirmiştir.¹¹⁷

Müstakil olarak İbnü'l-Arabî'ye hasredilmiş olmasa da, **Michael A. Sells**'in *Mystical Languages of Unsayings* (Chicago 1994) isimli çalışması¹¹⁸ da

113 Bk. Chittick, *Sufi Path*, s. XX.

114 Bk. Chittick, *The Self-Disclosure of God, Principles of Ibn al-'Arabi's Cosmology*, State University of New York Press, New York 1998.

115 Meselâ bk. Chittick, "Two Chapters from Futûhât al-Makkiyya", *Muhyiddin Ibn 'Arabi, A Commemorative Volume*, ed. Stephen Hirtenstein-Michael Tiernan, Element Books, Dorset 1993, ss. 90-124.

116 *Resâilu İbn Arabî* içinde (thk. Muhammed İzzet, Mektebetü't-Tevfikiyye, Kahire ts. s. 503 vd.) basılan bu eserin katıplığını İbnü'l-Arabî'nin öğrencilerinden İbn Sevdekin en-Nûrî (ö.646/1248) yaptığı için *Fusûs*'un bu muhtasarının İbn Sevdekin'e ait olabileceği de iddia edilmiştir. Bk. Yahya, *Müellefât*, s. 617.

117 Bk. Chittick, "Ibn 'Arabi's Own Summary of The Fusûs, The Imprint of The Bezels of The Wisdom", *Journal of the Muhyiddin Ibn Arabi Society*, Oxford 1982, c. I, ss. 30-93.

118 Bk. Michael A. Sells, *Mystical Languages of Unsayings*, The University of Chicago Press,

burada zikre değerlidir. Zîrâ; Plotinus, John Scot Eriugena, Meister Eckhart ve Marguerite Porete gibi bir çok Hristiyan mistik ve filozofun mistik dilleri hakkında önemli bilgiler ihtivâ eden bu eserde İbnü'l-Arabî'nin sûfiyâne söylemi hakkında kayda değer bir bölüm ayrılmıştır. Michael Sells'in ayrıca *Fusûs*'un bazı bölümlerini nazmen tercüme etme girişimi de vardır.¹¹⁹

Doğrudan İbnü'l-Arabî'nin hayatı ya da öğretileri hakkında olmasa da yakın zamanda kaleme alınmış bir diğer önemli eser ise, 1986'da Sovyet Bilimler Akademisi'nde İslam Tarihi üzerine doktorasını tamamlayan ve Michigan Üniversitesi Yakın Doğu Araştırmaları departmanı başkanlığını yürüten **Alexander Knysh**'in *Ibn 'Arabî in The Later Islamic Tradition* isimli çalışmasıdır. Şeyhü'l-Ekber ile ilgili biyografik literatür hakkında ayrıntılı bilginin yanı sıra, vefatını takip eden dört asır boyunca (XIII-XVI. yüzyıllar) İbnü'l-Arabî hakkında lehte ya da aleyhte süregelen polemğin ayrıntıları ve özellikle Arapça literatürdeki iz düşümü de eserde okuyucuya detaylarıyla sunulmaktadır. Bu anlamda eser, mezkûr konu hakkındaki Türkçe, Farsça, Urduca, Tatarca, Özbekçe ve Malayca gibi diğer İslam kültür dillerindeki hayli geniş literatür içerisinde sadece Arapça literatür ile sınırlandırılmıştır.¹²⁰ Knysh ayıca, *Fütûhât*'ın 178. bâbı ile *İnşâu'd-Devâir* ve *Ukletü'l-Müstevîz*'i Rusça'ya çevirmiştir.¹²¹

Daha sonra kısaca üzerinde durmaya çalışacağımız Ibn 'Arabî Society bünyesinde düzenli olarak yayımlanan *Journal of the Muhyiddin Ibn Arabi Society*'nin editörü **Stephen Hirtenstein**'in *The Unlimited Mercifair* isimli eseri de zikre değerlidir. Yazarın kendi ifadesiyle, akademik ya da bilimsel olarak kurgulanmamış olup genel okuyucu kitlesinin hedeflendiği eserin temel amacı, İbnü'l-Arabî'nin ve eserlerinin zevkini mümkün olduğu kadar sunan bir kitap vücûda getirmektir. Bu doğrultuda yazar, İbnü'l-Arabî'yi kendi ifadeleriyle takdim etmeyi benimsemiştir.¹²² İbnü'l-Arabî'nin düşünceleriyle hayat hikâyesini biri olmaksızın diğeri layıkıyla anlaşılamayacak derecede bir biriyle ilişkili ve bir birini tamamlayan unsurlar şeklinde gördüğü için yazar, Şeyhü'l-Ekber'in hayatı ve düşüncelerini alışlagelen tarzda iki ayrı

Chicago 1994.

119 Bk. Sells, "Towards a Poetic Translation of The Fusûs al-Hikam", *Muhyiddin Ibn 'Arabî, A Commemorative Volume*, ed. Stephen Hirtenstein-Michael Tiernan, Element Books, Dorset 1993, s. 124 vd.

120 Bk. Alexander Knysh, *Ibn 'Arabî in The Later Islamic Tradition*, State University of New York Press, New York 1999, ss. 1-5.

121 Bk. http://www.ibnarabisociety.org/library/ibnarabi_translations.pdf s. 7. (09. 10. 2008)

122 Bk. Stephen Hirtenstein, *The Unlimited Mercifair, The Spiritual Life and Thought of Ibn 'Arabî*, Anqa Publishing, Oxford 1999, s. x.

bölümde ele almaz. Eserde İbnü'l-Arabî'nin biyografisine dair bölümleri onun düşüncesinin, seyr u sülûk, aşk ve güzellik gibi ana temalarıyla adeta sarmalanmış bir halde verilmiştir.¹²³

Son zamanlarda hayli artan İbnü'l-Arabî tetkikleri göz önünde bulundurulduğunda bütün bu eserlere burada kısa da olsa değinme imkânımızın olmadığı âşikârdır. Yakın zaman içerisinde vücûd bulan İbnü'l-Arabî tetkiklerinin genel bir panoramasını vermeye çalıştığım bu bölümde son olarak **James W. Morris**'in etkileyici eseri *The Reflective Heart*'a yer vermek istiyorum. Boston College'ın Theology Departmanında görev yapan ve aynı zamanda Ibn 'Arabî Society'nin onursal üyelerinden olan Morris'in 2005'te basılan bu eseri, Şeyhü'l-Ekber tarafından takdim edilen rûhânî hayata ilişkin devâsa mîrasın ve onun, varoluşsal hakikatler olarak ilgi duyduğu şeylerin evrenselliğini ve çağdaş dünyaya tatbik edilebilirliğini açıkça gösteren kapsamlı bir çalışmadır. Eserde, Allah ile insan arasındaki buluşma zemini olan ve dinamik, dönüştürücü bir organ olarak kalbin, rûhânî tekâmül, gerçek benliğin keşfedilmesi ve Allah'ın yakînen tanınması noktasındaki öneme vurgu yapılmaktadır.¹²⁴ Morris ayrıca William Chittick ile birlikte Michel Chodkiewicz'in editörlüğünde *Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'nin bazı bölümlerini İngilizceye (*The Meccan Revelations* 2002) tercüme etmiştir.¹²⁵

Yakın dönemde Batı'da İbnü'l-Arabî tetkiklerinin önemli bir kısmı cemiyetler bünyesinde vücûd bulmaktadır. Bu kabilden olmak üzere Beshara School ve Ibn 'Arabî Society bünyesindeki çalışmalar önemlidir.

Beshara School: "Varlık birdir, varlıktaki yegâne hareket aşk hareketidir ve onun en mükemmel ifadesi de insandır" prensibiyle birlik, aşk ve ferdî tekâmülü merkeze alan bir spiritüel eğitim merkezidir.¹²⁶ "Varlığın Birliği" düşüncesine dayanan varoluşsal kendini-bilme vasıtasıyla öğrencilerine kendi potansiyel mükemmelliklerinin farkına vardırma amaçlayan bir okuldur. İskoçya sınırları dahilindeki Hawik yakınlarında kurulan okul 1975'ten beri araştırma, meditasyon ve spiritüel uygulamalar merkezli kapsamlı yatılı kurslar düzenlemektedir. İbnü'l-Arabî öğretimi okul bünyesinde sürdürülen araştırma programlarının vazgeçilmezidir. Spiritüel pratikler ise İslam tasavvuf geleneğinin zengin örneklerinden alınmaktadır. Okulun ku-

123 Bk. Hirtenstein, *The Unlimited Mercifer*, s. x.

124 Bk. James Winston Morris, *The Reflective Heart, Discovering Spiritual Intelligence in Ibn 'Arabî's Meccan Illuminations*, Fons Vitae, Louisville 2005, s. 2 vd. Ayrıca bk. <http://www.fonsvitae.com/ibnarabiheart.html> (18. 9. 2008)

125 Bk. <http://www.fonsvitae.com/ibnarabimeccan.html> (18. 9. 2008)

126 Bk. <http://www.beshara.org/> (18. 9. 2008)

ruluşunda önemli rol oynayan, âdetâ yol göstericisi olan şahıs, Mısır Valisi İsmail Paşa'nın torunu olan Türk asıllı Bülent Rauf (1911-1987)'tur¹²⁷

Beshara hareketinin somut olarak ortaya çıkışı zamansal olarak, Bülent Rauf'un 1966'da Londra'ya yerleşmesiyle bazı karşı kültürden gençlerin spiritüel arayışlara başlamaları arasına denk gelmektedir.¹²⁸ 1960'ların sonlarına doğru Bülent Rauf, İngiltere'de karşılaştığı bu karşı kültürden gençliğin spiritüel arayışlarına cevap vermek amacıyla İbnü'l-Arabî'nin bıraktığı devâsâ mirası toplama faaliyetlerine sürekli katkıda bulundu¹²⁹ Okulun bünyesinde 1975'te kurulan ve yüzlerce öğrenciye "yoğun manevî eğitim" veren Chisholme Institute'ün kuruluşunda da Bülent Rauf önemli rol oynamıştır. 1987'de ölümüne kadar da enstitüde danışman olarak görev yapmış ve kurslar düzenlemiştir. Rauf, Mevlevî temayülleri ile bilinmesine rağmen, aslında hiçbir sûfî etiketini kabul etmeyen birisi idi. İbnü'l-Arabî'ye hayranlığı ise bârizdir ve onun eserlerinin anlaşılması için yıllarını vermiştir. *Fusûsu'l-Hikem*'in İsmail Hakkı Bursevî şerhiyle¹³⁰ birlikte İngilizce tercümesi başta olmak üzere birçok eseri vardır.¹³¹ Titus Burckhardt'ın İbnü'l-Arabî'nin mistik astrolojisi üzerine kaleme aldığı Fransızca eserini de *Mystical Astrology According to Ibn 'Arabi* adı altında İngilizceye tercüme etmiş ve bu eser Beshara Publications tarafından basılmıştır.¹³² Beshara hareketinin ve Bülent Rauf'un, Batı'da İbnü'l-Arabî'nin ilmî düzeyde tanınması ve İbnü'l-Arabî tetkikleri açısından belki de en önemli katkıları daha sonra üzerinde durmaya çalışacağımız Muhyiddin Ibn 'Arabî Society'nin kurulmasına vesile olmalarıdır. Zaten Ibn 'Arabî Society, temelde Beshara okulundan kaynaklanan akademik bir topluluktan ve Bülent Rauf'un rehberliğinde kurulmuştu. Society'nin ilk başkanı da Bülent Rauf idi.¹³³ Beshara hareketi genel olarak "birlik" ve "evrensellik" üzerine odaklanırken Ibn 'Arabî Society'de münhasıran İbnü'l-Arabî'nin eserlerinin ilmî neşirleri ön plana çıkmaktadır.¹³⁴

Muhyiddin **Ibn 'Arabî Society**: İbnü'l-Arabî'nin ve takipçilerinin eser-

127 Suha Taji-Farouki, *Beshara and Ibn 'Arabi, A Movement of Sufi Spirituality in The Modern World*, (Anqa Publishing), Oxford 2007, s. 10. (<http://books.google.com/books?q=Ibn+Arabi&lr=&hl=tr&sa=N&start=30>) (18. 9. 2008)

128 Bk. Farouki, *Beshara and Ibn 'Arabi*, s. 23.

129 Bk. *age.*, s. 10.

130 Aslında bu şerh Abdullah Bosnevî'nin *Tecelliyâtı Arâisi'n-Nusûs* isimli şerhidir. Yanlışlıkla Bursevî'ye izafe edilmiştir. Bk. Mahmut Erol Kılıç, "Fusûsu'l-Hikem", *DİA.*, c. XIII, s. 234.

131 Bk. <http://www.besharapublications.org.uk/authors/Rauf.html> (18. 9. 2008.) Ayrıca bk. Küçük, "Batı'da Sufizm", s. 250.

132 Bk. <http://www.besharapublications.org.uk/books.html> (18. 9. 2008.)

133 Bk. Farouki, *Beshara and Ibn 'Arabi*, s. 41, 42, 177.

134 Bk. *age.*, s. 177.

lerini daha iyi ve etraflıca anlamayı hedefleyen bu akademik topluluk, 1977’de Beshara hareketinin kurucusu Bülent Rauf’un rehberliğinde ve desteğiyle kurulmuştur. Rauf, 1987’de vefatına kadar Society’nin onursal başkanlığını yürüttü, vefatının ardından da eşi Angela Culme-Seymour onursal başkanı oldu. Merkezi İngiltere’de (Oxford) olan bu uluslararası cemiyetin bir şubesi de Amerika (Berkeley)’dadadır. Yakın zaman içerisinde Türkiye (İstanbul) ve İspanya (Seville)’da da şubeleri açılan Society bütün dünyada İbnü’l-Arabî etütlerini geliştirmeyi gaye edinmiş yegâne akademik forumdur. Şeyhü’l-Ekber’in devâsâ külliyyâtını, lingüistik olarak erişilmezliğinden kaynaklanan zorluğunu da mümkün olduğu kadar gidererek batı dillerine tercüme edilmesini özendiren bir cemiyettir. Ayrıca onun eserlerinin ilmî usullerle neşredilmesine ön ayak olan ve İbnü’l-Arabî tetkiklerini yaygınlaşmasını teşvik eden bir kuruluştur.¹³⁵ Bu gayeye mâtûf olmak üzere Ibn ‘Arabî Society bünyesinde *Journal of the Muhyiddin Ibn ‘Arabî Society* adıyla bir dergi çıkarılmakta ayrıca her yıl İngiltere ve Amerika’da ilmî sempozyumlar düzenlenmektedir. Ayrıca derneğin merkezi Oxford’da, ekberî külliyyât üzerine önemli bir kitap koleksiyonuna sahip bir kütüphane de oluşturulmuştur. Editörlüğünü Stephen Hirtenstein’in yürüttüğü dergi, İbnü’l-Arabî’nin öğretilerini gün yüzüne çıkartmak gayesiyle ilk yayımına 1974’te başlamıştır. 1984’ten beri her yıl yayımlanmakta olan mezkûr dergi şimdilerde ise yılda iki kez okuyucuyla buluşmaktadır.¹³⁶ Society bünyesinde ayrıca Şeyhü’l-Ekber’in vefatının 750. yılı anısına bir hatıra kitabı da çıkarılmıştır.¹³⁷

Society bünyesinde 5-6 yıldan beri yürütülen bir diğer önemli çalışma ise, İbnü’l-Arabî ve Konevî’ ye ait en eski ve en güvenilir el yazmalarının dijital olarak arşivlenmesi projesidir. Ekberî külliyyâta dâir en eski ve en güvenilir nüshaların büyük çoğunluğu Türkiye’de bulunduğu için bu arşivleme projesinin önemli bir ayağını Türkiye kütüphaneleri oluşturmaktadır. Bu proje ilk olarak Society’nin 1980’de ilgili Türk resmî makamlarıyla irtibata geçerek Türkiye kütüphanelerindeki muhtelif nadir el yazmalarının mikrofilmelerini arşivlemesiyle başlamıştır. Fakat süreç çok yavaş işliyordu. İki önemli sebep topluluğun teknolojik imkânları da kullanarak bu önemli pro-

135 Bk. *age.*, s. 41.

136 Bk. <http://www.ibnarabisociety.org/journals.html> (18.9.2008) Ayrıca bk. Farouki, *Beshara and Ibn ‘Arabî*, s. 41, 42; Ethem Cebecioğlu, “Stephen Hirtenstein İle Ibn ‘Arabî Society (İbn Arabî Topluluğu) Hakkında Söyleşi”, *Tasavvuf, İbnü’l-Arabî Özel Sayısı*, yıl: 9, sayı:21, ocak-haziran 2008, s. 557.

137 Bk. *Muhyiddin Ibn ‘Arabî, A Commemorative Volume*, ed. Stephen Hirtenstein-Michael Tiernan, Element Books, Dorset 1993.

jeyi hızlandırmasına vesile olmuştur: 1999'da Türkiye'nin batısını vuran deprem ve 2000'de İbnü'l-Arabî, Sadreddin Konevî ve Nifferî'ye ait bazı nadir eserlerin Konya kütüphanelerinden alınması ve Londra'da bir müzâyede salonunda sergilenmesi. İşte bu olayların akabinde Society bünyesinde çalışan bazı uzmanlar, bu nadir eserleri muhafaza etmek amacıyla 2002'den itibaren başta İstanbul kütüphaneleri olmak üzere Bursa, Konya, Ankara ve Manisa'daki kütüphanelere periyodik ziyaretler düzenleyerek bu eşsiz eserleri dijital olarak arşivlemeye başlamışlardır.¹³⁸ Onursal başkanı Angela Culme-Seymour olan ve İbnü'l-Arabî ile ilgili çalışmalarıyla uluslararası ilim çevrelerinde tanınan birçok kişinin onursal üyeliğini yaptığı topluluğun web sayfasında Society dergisinde yayımlanan makalelere, birçok indirilebilir materyallere ve periyodik olarak düzenlenen sempozyumların ses kayıtlarına ulaşmak mümkündür.¹³⁹

Ibn 'Arabî Society ile yakın işbirliği içerisinde çalışan ve Society dergisinin editörü Stephen Hirstenstein tarafından kurulan **Anqa Publishing** de günümüzde İbnü'l-Arabî'nin düşünce ve eserlerini batı dünyasına tanıtan önemli kuruluşlardandır. Bağımsız bir şirket olarak 1998'de İngiltere'de kurulan bu yayınevi İbnü'l-Arabî'nin eser ve düşüncelerini yaymayı amaç edinmiştir. Bu doğrultuda, İbnü'l-Arabî'ye ait daha önce batı dillerine tercüme edilmemiş klasik metinlerin mümkün olduğu kadar en doğru tercümelerini yayınlamak, yine bu metinlerin güvenilir tahkikli neşirlerini vücuda getirmek ve İbnü'l-Arabî'nin öğretileri üzerine çağdaş araştırmalar yayınlamak bu yayınevinin temel amaçlarıdır.¹⁴⁰ Anqa Publishing, İbnü'l-Arabî'nin hayatı ve düşüncelerine dair bazı çağdaş tetkiklerin yanı sıra onun eserlerinden bazılarının İngilizce tercümelerini de yayınlamıştır. Burada şu tercümelemleri zikredebiliriz: İbnü'l-Arabî'nin haftalık evrâdını ihtiva eden *Evrâdu'l-Uşbu'* risâlesinin Pablo Beneito ve Stephen Hirstenstein tarafından yapılan *The Seven Days of The Heart* isimli çevirisi, *İttihâdü'l-Kevnî* risâlesinin Angela Jaffray tarafından yapılan *The Universal Tree and Four Birds* isimli çevirisi, *Meşâhidü'l-Esrâri'l-Kudsiyye*'nin Pablo Beneito ve Cecilia Twinch tarafından yapılan *Contemplation of The Holy Mysteries* isimli çevirisi ve 101 kutsi hadisi ihtivâ eden *Mişkâtü'l-Envâr*'ın Stephen Hirstenstein ve Martin

138 Bk. <http://www.ibnarabisociety.org/archive.html> (18.9.2008) Ayrıca bk. Cebecioğlu, "Stephen Hirstenstein İle Söyleşi", s. 557, 558.

139 Bk. <http://www.ibnarabisociety.org/> (18. 10. 2008) Ayrıca bk. Farouki, *Beshara and Ibn 'Arabi*, s. 42.

140 Bk. <http://www.ibn-arabi.com/aboutanqa.htm> (18. 9. 2008)

Notcütt tarafından yapılan *Divine Sayings* adlı çevirisi.¹⁴¹

Genel Değerlendirme

Her ne kadar İbnü'l-Arabî'in Batılı ilim adamları, mistik ya da şairlerine etkisi ortaçağa kadar geri götürülse de bu ilk etkinin özellikle yirminci yüzyılın ilk yarısında başlayıp günümüze kadar artarak devam eden ilgi ve etki kadar olmadığı açıktır. Zîrâ günümüzde İbnü'l-Arabî uzmanlarının açıkça ifade ettiği gibi şu an bildiğimiz kadarıyla İbnü'l-Arabî'nin herhangi bir eseri Ortaçağ'da Latinceye tercüme edilmemiştir. Elimizde buna dair herhangi bir kaynak, herhangi bir kesin bilgi yoktur. Bu noktada söyleyebileceğimiz şey, İbnü'l-Arabî'nin yüzlerce yıl, eserlerinin ilk baskı ve tercümelerinin ortaya çıkmaya başladığı 1850'li yıllara kadar Batı'da pek bilinmediğidir. En azından şunu söyleyebiliriz ki; mezkûr yıllara kadar İbnü'l-Arabî, diğer Müslüman düşünür, filozof ya da sûfîler kadar iyi bilinmemiş ya da iyi tetkik edilmemiştir.

XX. yüzyılın başlarından itibaren görülmeye başlayan ilk ilmî tetkikler ve neşriyât, Batı'ya Şeyhü'l-Ekber'i tanıtmaya ameliyesinin ilk adımını oluşturması ve önceki dönemlerde ortaya çıkan şarkiyât tetkiklerinin beraberinde getirdiği sorunlardan kısmen de olsa uzak olması bakımından hayli dikkat çekiciydi. Zîrâ XV-XIX. yüzyıllar arasındaki şarkiyât tetkikleri, ya bizzat ilim adamı olmayıp seyyah ve tüccarlar tarafından amatörce yürütülen ve doğuyu hayli tahrif edilmiş bir şekilde sunan çalışmalardı ya da açık bir şekilde Batı'nın sömürge siyasetinin bir parçası olmuştu. XX. yüzyıl tetkikleri ise daha profesyonel, daha akademik ve daha ilmî idi. Fakat, Ivan Gustav Aguéli, René Guénon ve Michel Valsan ile başlayıp, Titus Burckhardt ve Frithjof Schuon ile devam eden ve "Ezelî Hikmet" geleneğini yeniden canlandırmaya çalışan "tradisyonalizm" ekolü mensuplarının girişimleri daha etkili olmuştu. Zîrâ bu girişimler, genelde tasavvufa özelde İbnü'l-Arabî'nin düşüncelerine ilginin üst düzeyde olduğu canlı bir geleneğin oluşmasını sağlamıştı. Bir diğer açıdan doğuya, tasavvufa ve özellikle de İbnü'l-Arabî'ye dair bu gelenek mensupları tarafından sunulan tetkikler, Edward Said'in oryantalizm sorunları babında zikrettiği şu problemlerden de büyük ölçüde uzaktı: Her şeyden önce oryantalistlerin bir araştırma nesnesi olarak Doğu ve Doğulular üzerine "başkalık" damgası vurarak "yabancılaştırması"

141 Bk. <http://www.ibn-arabi.com/anqabooks.htm> (18. 9. 2008)

bir problemdi.¹⁴² Ayrıca, insanların içinde yaşadığı cıvıl cıvıl sorunlarla dolu kargaşanın, kitapların söylediğiyle anlaşılacağını düşünmek bir hataydı. Yani oryantalizmin bir diğer problemi “kitâbîlik” idi.¹⁴³ Her ikisi de genelde tasavvufun özelde İbnü'l-Arabî'nin öğretilerinin anlaşılıp farklı kültürden insanlara aktarılmasında altı çizilmesi gereken problemlerdendir. İlmî, akademik yönleri ön plana çıkan XX. yüzyıl tetkikleri için bile geçerli olabilecek bu problemlerin, İbnü'l-Arabî'nin düşüncelerini Batı'ya etkili bir şekilde tanıtan “Ezeli Hikmet” geleneği mensupları için aynı derecede geçerli olmadığını burada söyleyebiliriz. Yazımı bu hususa işaret etmek üzere René Guénon'un durumuna atıfla bitirmek istiyorum: Guénon, Müslüman olup Abdulvahid Yahya adını almış, Şâzeliyye tarikatına intisapla sülûka girmiş, hayatının geri kalan kısmını Doğu'nun gelenekselliğini yansıtan bir ortamda geçirmek kastıyla Kahire'ye göç etmiş ve vefatıyla birlikte Kahire'ye defnedilmiş bir İbnü'l-Arabî hayranıydı.

Kaynakça

- Addas, Claude, *Quest for The Red Sulphur, The Life of Ibn 'Arabi*, trans. Peter Kingsley, Cambridge, 1993.
- , *İbn Arabî, Kibrit-i Ahmer'in Peşinde*, çev. Atilla Ataman, (Gelenek Yay.), İstanbul 2003.
- Affî, Ebu'l-Alâ, *The Mystical Philosophy of Muhyiddin Ibnu'l-Arabî*, (Cambridge University Press), Cambridge 1939.
- Alighieri, Dante, *İlâhî Komedya-Cehennem*, çev., Feridun Timur, (MEB. Yay.), Ankara 2001.
- Arberry, Arthur J., *An Introduction to The History of Sufism*, (Oxford University Press), Oxford 1942.
- Atakay, Kemal, “Dante ve Lirik Şiir Geleneği”, *Cogito-Şiir*, (Yapı Kredi Yay.), İstanbul 2004.
- Austin, Ralph W., “The Lady Nizam-An Image of Love and Knowledge”, *Journal of the Muhyiddin Ibn Arabi Society*, Oxford 1988.
- , *Endülüs Süfîleri*, çev. Refik Algan, (Dharma Yay.), İstanbul 2002.
- Baldick, Julian, *Mistik İslam, Sufizme Giriş*, çev., Yusuf Said Müftüoğlu (Birey Yayıncılık), İstanbul 2002.
- Balyânî, Abdullah b. Mes'ûd, *Mutlak Birlik, Nefsini Bilen Rabbini Bilir*, haz.: Ali Vasfî Kurt, (İnsan Yay.), İstanbul 2003.
- Barber B. D., W. T. A., *Raymond Lull: The Illuminated Doctor*, (Charles H. Kelly), London 1903.
- Burckhardt, Titus, *İslam Tasavvuf Doktrinine Giriş*, çev., Fahreddin Arslan, (Kitabevi Yay.), İstanbul 1995.
- , *Mystical Astrology According to Ibn Arabî*, çev., Bülent Rauf, (Beshara Publications), Abingdon 1989.
- Cebecioğlu, Ethem, “Stephen Hirstenstein ile İbn 'Arabi Society (İbn Arabi Topluluğu) Hakkında Söyleşi”, *Tasavvuf, İbnü'l-Arabî Özel Sayısı*, yıl: 9, sayı:21, ocak-haziran 2008.
- Chittick, William C., *The Sufi Path of Knowledge, Ibn al'Arabi's Metaphysics of Imagination*, (State University of New York Press), New York 1989.

142 Bk. Said, *Oryantalizm*, s. 162.

143 Bk. *age*, s. 156 vd.

- , *Hayal Alemleri, İbn Arabî ve Dinlerin Çeşitliliği Meselesi*, çev. Mehmet Demirkaya, (Kaknüs Yay.), İstanbul 1999.
- , *The Self-Disclosure of Gad, Principles of Ibn al-'Arabi's Cosmology*, (State University of New York Press), New York 1998.
- , "Two Chapters from Futûhât al-Makkiyya", *Muhyiddin Ibn 'Arabi, A Commemorative Volume*, ed. Stephen Hirtenstein-Michael Tiernan, (Element Books), Dorset 1993.
- , "İbn 'Arab's Own Summary of The Fusûs, The Imprint of The Bezels of The Wisdom", *Journal of the Muhyiddin Ibn Arabi Society*, Oxford 1982.
- Chodkiewicz, Michel, *Sahilsiz Bir Umman*, çev. Atilla Ataman, (Gelenek Yay.), İstanbul 2003.
- , *An Ocean Without Shore*, çev. David Streight, (State University of New-York Press), New-York 1993.
- , *Seal of The Saints, Prophethood and Sainthood*, trans., Liadain Sherrard, (The Islamic Texts Society Pres), Cambridge 1993.
- Corbin, Henry, *Creative Imagination in the Sufism of Ibn 'Arabi*, İngilizce'ye çev., Ralph Manheim, (Princeton University), Princeton 1969.
- Çift, Salih, "Tasavvuf Araştırmalarında Alman Ekolü: Tarihsel Boyut", *Tasavvuf*, yıl: 8, sayı: 18, ocak-haziran 2007.
- Davudoğlu, Ahmet, "Batı'daki İslam Çalışmaları Üzerine" *Marife*, yıl: 2, sayı: 3, 2002.
- Derin, Süleyman, *İngiliz Oryantalizmi ve Tasavvuf*, (Küre Yayınları), İstanbul 2006.
- Farouki, Suha Taji, *Beshara and Ibn 'Arabi, A Movement of Sufi Spirituality in The Modern World*, (Anqa Publishing), Oxford 2007.
- Gilis, Charles-Andre, *İslam ve Evrensel Ruh*, çev. Alpay Mut, (İnsan Yay.), İstanbul 2004.
- Guénon, René, *Yatay ve Dikey Boyutların Sembolizmi*, çev.: Fevzi Topaçoğlu, (İnsan Yay.), İstanbul 2001.
- Gürer, Dilaver, "Klasiklerimiz/XII, Fusûsu'l-Hikem", *Tasavvuf*, yıl: 5, sayı: 13, temmuz-aralık 2004.
- Hirtenstein, Stephen, *The Unlimited Mercifer, The Spiritual Life and Thought of Ibn 'Arabi*, (Anqa Publishing), Oxford 1999.
- Izutsu, Toshihiko, *Sufism and Taoism, A Comparative Study of Key Philosophical Concepts*, (University of California Press) California, 1984.
- , *İbn Arabî'nin Fusûs'undaki Anahtar Kavramlar*, çev. Ahmed Yüksel Özemre, (Kaknüs Yay.), İstanbul 1998.
- , *Tao-culuk'taki Anahtar Kavramlar*, çev. Ahmed Yüksel Özemre, (Kaknüs Yay.), İstanbul 2001.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddin, *La Sagesse Des Prophètes (Fuçûç al-Hikam)*, çev. Titus Burchardt, (Albin Michel), Paris 1955.
- , *İstîlâhâtü's-Süfiyye*, thk., Bessâm Abdulvahhâb el-Câbî, (Dârü'l-İmam Müslim), Beyrut 1990.
- , *The Tarjumân Al-Ashwâq, A Collection of Mystical Odes*, nşr., Reynold A. Nicholson, Oriental Translation Fund, New Series Vol. XX, (Royal Asiatic Society), London 1911.
- , *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, hz. Ahmed Şemseddin, (Dârü'l-Kütübü'l-İlmîyye), Beyrut 1999.
- , *Kitâbu Nesebi'l-Hırka*, thk. Claude Addas, (Dârü'l-Kubbetü'z-Zerkâ), Merakeş 2000.
- Kılıç, Mahmut Erol, "Fusûsu'l-Hikem", *DİA*.
- , "el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye" *DİA*.
- Knysh, Alexander, *Ibn 'Arabi in The Later Islamic Tradition*, (State University of New York Press), New York 1999.
- Küçük, Hülya, "Batı'da Sufizm Meselesine Toplu Bir Bakış", *Tasavvuf*, yıl: 5, sayı: 13, temmuz-aralık 2004.
- , "İsveç'te Tasavvuf: Ivan/john Gustav Aguéli ve Gunnar Ekelöf Örneği", *Tasavvuf*, yıl: 4, sayı: 10, ocak-haziran 2003.
- Konuk, Ahmed Avni, *Tedbîrat-ı İlâhiyye Tercüme ve Şerhi*, Haz.: Mustafa Tahrallı, (İz Yay.), İstanbul 1992.

- Landou, Rom, "The Philosophy of Ibn 'Arabî I", *The Muslim World*, c. XLVII, no: 1, January 1957.
- , *The Philosophy of Ibn 'Arabî*, (Ruskin House), London 1959.
- Lull, Raymond, *The Book of Lover and Beloved*, trans. E. Allison Peers, (Parantheses Publications), Cambridge 2000.
- Morris, James Winston, *The Reflective Heart, Discovering Spiritual Intelligence in Ibn 'Arabî's Meccan Illuminations*, (Fons Vitae), Louisville 2005.
- Nasr, Seyyid Hüseyin, *Bilgi ve Kutsal*, çev., Yusuf Yazar, (İz Yay.), İstanbul 2001.
- , "İslam Modern Dünyaya Ne Sunabilir?", *Tasavvufî Makaleler* içinde, çev., Sadık Kılıç, (İnsan Yay.), İstanbul 2002.
- , *Three Muslim Sages, Avicenna, Suhrawardi, Ibn 'Arabî*, (Caravan Books), New York 1969.
- , "Guenon, René", *The Encyclopedia of Religion*, ed., Mircea Eliade, c. 6, New York 1987.
- Nyberg, Henrik Samuel, *Kleinere Schriften Des Ibn Al-'Arabî*, (E. J. Brill), Leiden, 1919.
- Palacios, Asin, *Ibn 'Arabî, Hayâtühü ve Mezhebühü*, İspanyolcadan çev., Abdurrahman Bedevî, (Mektebetü'l-Ancelu), Kahire 1965.
- Rawlinson, Andrew, "A History of Western Sufism", *Internet Journal of Religion, Diskus, Web Edition* vol: 1, no: 1, 1993.
- Said Edward, *Oryantalizm, Sömürgeciliğin Keşif Kolu*, çev. Selahaddin Ayaz, (Pınar Yay.), İstanbul 1991.
- Schimmel, Annemarie, *İslam'ın Mistik Boyutları*, çev., Ergun Kocabıyık, (Kabalıcı Yayınevi), İstanbul 2001.
- , "Lull, Ramon", *The Encyclopedia of Religion*, ed., Mircea Eliade, New York 1987.
- Sells, Michael A., *Mystical Languages of Unsayings*, (The University of Chicago Press), Chicago 1994.
- , "Towards a Poetic Translation of The Fusûs al-Hikam", *Muhyiddin Ibn 'Arabî, A Commemorative Volume*, ed. Stephen Hirtenstein-Michael Tiernan, (Element Books), Dorset 1993.
- Tahrâî, Mustafa, "Batı'daki İhtidâ Hadiselerinde Tasavvufun Rolü", *Uluslararası Birinci İslam Araştırmaları Sempozyumu*, (Dokuz Eylül Üniversitesi Yay.), İzmir 1985.
- , "Abdülhâdî (John Gustav Aguéli)", *DİA*.
- , "Abdülvahid Yahya (René Guénon)", *DİA*.
- Türer, Osman, "Batı'nın İslam'ı Tanımasında Tasavvufun Rolü", *Tasavvuf Kitabı*, Hazırlayan: Cemil Çiftçi, (Kitabevi Yay.), İstanbul 2003.
- Ülken, Hilmi Ziya, *İslam Düşüncesi, Türk Düşüncesi Araştırmalarına Giriş*, Ülken Yayınlar, İstanbul 1995.
- , *İslam Felsefesi*, (Cem Yayınları), İstanbul 1993.
- Yahya, Osman, *Müellefâtü Ibn 'Arabî*, Fransızcadan çev., Ahmed Mahmud et-Tîb, (Dârü'l-Hidâye), Kahire, 1992.
- Zivemer, Samuel M., *Raymund Lull, First Missionary to The Moslems*, (Funk&Wagnalls Company), New York and London 1902.
- <http://web.uni-marburg.de/religionswissenschaft/journal/diskus/rawlinson.html>. (15. 10. 2008)
- <http://books.google.com/books?q=Ibn+Arabi&lr=&hl=tr&sa=N&start=30> (18. 9. 2008)
- <http://www.fonsvitae.com/ibnarabiheart.html> (18. 9. 2008)
- <http://www.fonsvitae.com/ibnarabimeccan.html> (18. 9. 2008)
- <http://www.beshara.org/> (18. 9. 2008)
- <http://www.besharapublications.org.uk/authors/Rauf.html> (18. 9. 2008)
- <http://www.besharapublications.org.uk/books.html> (18. 9. 2008)
- <http://www.ibnarabisociety.org/journals.html> (18.9.2008)
- <http://www.ibnarabisociety.org/archive.html> (18.9.2008)
- <http://www.ibnarabisociety.org/> (18. 10. 2008)

<http://www.ibn-arabi.com/aboutanqa.htm> (18. 9. 2008)

<http://www.ibn-arabi.com/anqabooks.htm> (18. 9. 2008)

http://www.midpointtrade.com/detail.php?bk_id=5063# (13 Haziran 2006)

http://www.ibnarabisociety.org/library/ibnarabi_translations.pdf (09. 10. 2008)